



**ISTRAŽIVANJE:**

**RODNI ASPEKT U UDŽBENICIMA PRIRODE I  
DRUŠTVA,  
PRIRODE I BIOLOGIJE ZA OSNOVNE ŠKOLE**

**Zagreb, 2013.**

## SADRŽAJ

|   |    |
|---|----|
| I. UVOD .....   | 3  |
| II. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA .....   | 6  |
| III. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I NJIHOVA INTERPRETACIJA .....                                | 7  |
| 1) LIKOVNO-GRAFIČKA OPREMA UDŽBENIKA .....  | 7  |
| 1. Naslovnice udžbenika.....  | 7  |
| 2. Spolna zastupljenost na fotografijama i ilustracijama .....                            | 7  |
| 3. Zanimanja žena i muškaraca na fotografijama i ilustracijama.....                       | 8  |
| 4. Raspodjela kućanskih poslova na fotografijama i ilustracijama .....                    | 10 |
| 5. Kvalitativna analiza uz interpretaciju primjera iz udžbenika .....                     | 12 |
| 2) SPOLNA ZASTUPLJENOST U TEKSTOVIMA.....   | 17 |
| 1. Spolna zastupljenost u tekstovima.....   | 17 |
| 2. Zanimanja u tekstovima po spolu.....   | 17 |
| 3. Dokolica učenica i učenika u tekstovima .....  | 18 |
| 3) RODNA OSJETLJIVOST JEZIKA .....  | 19 |
| 4) ANALIZA PREMA DISKRIMINACIJSKIM OSNOVAMA UZ INTERPRETACIJU PRIMJERA IZ UDŽBENIKA ..... | 20 |
| 1. Diskriminacijska osnova: SPOL.....   | 21 |
| 1.1. Spolna/rodna ravnopravnost.....  | 21 |
| 1.2. Odgovorno spolno ponašanje .....   | 25 |
| 1.3. Obiteljske i roditeljske uloge.....  | 26 |
| 1.4. Spolno uznemiravanje i obiteljsko nasilje .....                                      | 28 |
| 1.5. Reproductivna prava: pobačaj.....  | 29 |
| 2. Diskriminacijska osnova: BRAČNI I OBITELJSKI STATUS .....                              | 30 |
| 3. Diskriminacijska osnova: SPOLNA ORIJENTACIJA.....                                      | 31 |
| 4. Ljudska prava - općenito .....   | 32 |
| IV. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE .....   | 34 |
| PRILOG: Popis analiziranih udžbenika .....  | 38 |

## I. UVOD

Prateći provedbu Zakona o ravnopravnosti spolova, Pravobraniteljica je sukladno čl.19.st.2.al.6. prema kojemu provodi neovisna istraživanja, u 2013. provela istraživanje pod nazivom *Rodni aspekt u udžbenicima prirode i društva, prirode i biologije za osnovne škole* temeljeno na odredbama nacionalnih i međunarodnih dokumenata i zakona<sup>1</sup>. Provedbi ovog istraživanja pristupilo se imajući u vidu da su Nastavnim planom i programom za osnovnu školu i sadržajem udžbenika za nastavne predmete Priroda i društvo, Priroda i Biologija (koji su usklađeni s nastavnim programom) propisani sadržaji tiču područja ravnopravnosti spolova te ulaze u područje modula Spolna/rodna ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje u okviru nastavnog predmeta Zdravstveni odgoj, a koji je u osnovne i srednje škole uveden od školske godine 2012./2013. Također je važno istaknuti da je tekuća školska godina 2013./2014. završna godina četverogodišnjeg ciklusa uporabe trenutno važećih udžbenika i da je u tijeku priprema nove generacije udžbenika s početkom od školske godine 2014./2015.

Stoga bi zaključci ovog istraživanja trebali predstavljati doprinos kvalitetnoj pripremi novih udžbeničkih sadržaja. Istraživanjem su obuhvaćeni svi udžbenici prirode i društva, prirode i biologije propisani za upotrebu u osnovnoj školi od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske (66 udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava).

U osnovnim školama navedeni nastavni predmeti provode se temeljem Nastavnog plana i programa za osnovnu školu. Kao jedan od ciljeva u programu navodi se poučavanje i osposobljavanje učenika za življenje prema individualnim i kolektivnim pravima i odgovornostima, građanskom moralu, općim kulturnim i civilizacijskim vrednotama koje izviru iz nacionalne i europske tradicije, temeljnim ljudskim pravima i pravima djece, sadržajima i načelima zdravoga življenja i načelima poštivanja različitosti i interkulturalnog razumijevanja. Odlike osobnosti kojima valja težiti u odgoju i obrazovanju u osnovnoj školi između ostalih su pravednost, poštivanje drugoga i briga o drugome, tolerancija i razumijevanje, miroljubivost, osjećaj za jednakovrijednost i jednakopravnost svih ljudi i solidarnost.

---

<sup>1</sup> Ustav Republike Hrvatske (NN 85/10 - pročišćeni tekst), Zakon o ravnopravnosti spolova (NN 82/08), Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 126/12 - pročišćeni tekst i 94/13), Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu (NN 27/10, 55/11 i 104/13); Udžbenički standard (NN 65/13), Nastavni plan i program za osnovnu školu (102/06), Pravilnik o obveznim udžbenicima i pripadajućim dopunskim nastavnim sredstvima (NN 104/13), Nacionalna politika za ravnopravnost spolova 2011.-2015. (NN 88/11), Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2010.); Opća deklaracija o ljudskim pravima (UN), Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (UN), Bečka deklaracija i program djelovanja (UN), Strategija za ravnopravnost između žena i muškaraca 2010.-2015. (EU), Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda s pripadajućim protokolima (VE), Preporuka CM/Rec(2007)13 – Rodno-osvijestena politika u obrazovanju (VE), Preporuka CM/Rec(2010)5 - Suzbijanje diskriminacije na temelju spolne orijentacije i rodnog identiteta (VE), Preporuka CM/Rec(2010)7 - Povelja o obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava (VE), Konvencija protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju (UNESCO), Deklaracija o načelima tolerancije (UNESCO), Deklaracija i program odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo temeljeno na pravima i odgovornostima građana (VE).

Cjeline koje se prema Nastavnom planu i programu za osnovnu školu po svojoj relevantnosti posebno ističu i o kojima će biti najviše riječi u ovom istraživanju su sljedeće:

### ***PRIRODA I DRUŠTVO***

- 1. razred: „Članovi obitelji“

**Obrazovna postignuća:** imenovati članove svoje obitelji.

- 1. razred: „Život u obitelji“

**Obrazovna postignuća:** navesti čime se bave roditelji, nabrojiti svoje dužnosti (briga o kućnim ljubimcima).

- 2. razred: „Obitelj“

**Obrazovna postignuća:** razlikovati užu i širu obitelj; imenovati članove uže obitelji (otac, majka, djeca) i šire obitelji (roditelji, djeca, djedovi i bake).

- 2. razred: „Zanimanja ljudi“

**Obrazovna postignuća:** upoznati različita zanimanja u neposrednom okruženju.

- 2. razred: „Dijete“

**Obrazovna postignuća:** zamjećivati tjelesne razlike i sličnosti dječaka i djevojčica.

- 4. razred: „Čovjek“

**Obrazovna postignuća:** razumjeti čovjekov život i ulogu u zajednici; razumjeti jednakost i prava svih ljudi u zajednici; upoznati važna prava djeteta.

- 4. razred: „Moje tijelo“

**Obrazovna postignuća:** razumjeti da se rastom i razvojem mijenja tijelo i ponašanje (pubertet); razumjeti važnost pravilne prehrane i tjelesne aktivnosti; razumjeti štetnost ovisnosti; prepoznavati različite oblike zlostavljanja; znati kome se obratiti u slučaju problema.

### ***PRIRODA***

- 5. razred: „Pubertet - promjene i teškoće u sazrijevanju“

**Obrazovna postignuća:** obrazložiti što je pubertet; prepoznati promjene (fizičke, spolne i psihičke) koje se događaju u pubertetu; povezati pojave mjesečnice i polucije sa spolnim sazrijevanjem; razlikovati unutarnje organe za razmnožavanje muškaraca (sjemenici, sjemenovodi, mokraćna cijev) i žena (jajnici, jajovodi, maternica, rodnica); obrazložiti potrebu održavanja higijene i steći pravilne higijenske navike; navesti primjere opasnosti za zdravlje od pušenja, alkohola, zlorabe lijekova i droga.

### ***BIOLOGIJA***

- 8. razred: „Roditelji i potomci“

**Obrazovna postignuća:** opisati gene kao nositelje nasljednih osobina; razlikovati spolno od nespolnog razmnožavanja; istaknuti da pri spolnom razmnožavanju sudjeluju oba roditelja - žena/ženka i muškarac/mužjak, odnosno ženska jajna stanica i muška spolna stanica - spermij te da su potomci raznoliki; obrazložiti važnost genske raznolikosti za opstanak života; opisati kako muške spolne stanice (spolni kromosomi X i Y) određuju spol.

- 8. razred: „Građa i uloga spolnih organa“

**Obrazovna postignuća:** prepoznati značajke pojedinih razdoblja u životu čovjeka; usporediti tjelesno i spolno sazrijevanje; navesti sličnosti i razlike među spolovima; promatrati i opisati promjene na članovima obitelji i znancima tijekom različitih životnih razdoblja.

- 8. razred: „Začeće i razvitak djeteta prije rođenja“

**Obrazovna postignuća:** opisati razvoj ploda prije rođenja; razlikovati pojmove trudnoća i porođaj; nabrojiti znakove trudnoće: izostanak mjesečnice, tjelesne promjene; opisati ulogu posteljice i pupčane vrpce; razlikovati pojmove zametak i plod; obrazložiti potrebu odgovornoga ponašanja u trudnoći.

- 8. razred: „Od rođenja do smrti“

**Obrazovna postignuća:** prepoznati značajke pojedinih razdoblja u životu čovjeka; usporediti tjelesno i spolno sazrijevanje; navesti sličnosti i razlike među spolovima; promatrati i opisati promjene na članovima obitelji i znancima tijekom različitih životnih razdoblja.

- 8. razred: „Odgovorno spolno ponašanje“

**Obrazovna postignuća:** navesti spolno prenosive bolesti i njihove uzročnike; navesti načine prevencije prenošenja spolno prenosivih bolesti; istaknuti značenje spolnoga odnosa sa zaštitnim sredstvima.

Priroda i društvo (1.-4. razred), Priroda (5.-6. razred) i Biologija (7.-8. razred) u osnovnim školama obvezni su predmeti. Priroda i društvo u nastavi je zastupljena sa 2 sata tjedno (70 godišnje) 1.-3. razreda, a s 3 sata tjedno (105 godišnje) u 4. razredu. Priroda je zastupljena sa 1,5 sati tjedno u 5. razredu (52,5 godišnje) i s 2 sata tjedno u 6. razredu. Biologija je u 7. i 8. razredu zastupljena s 2 sata tjedno (70 godišnje).

Prema Ustavu Republike Hrvatske ravnopravnost spolova je, između ostalih, najviša vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava (čl.3.).

Prema Zakonu o udžbenicima za osnovnu i srednju školu odabrani udžbenici u pravilu se koriste četiri godine uključujući i školsku godinu u kojoj su odabrani (čl.23.st.4.). S obzirom da je odabir udžbenika izvršen za školsku godinu 2010./2011., tim slijedom predviđena uporaba propisanih udžbenika trajala bi do kraja školske godine 2013./2014. No treba napomenuti da isti zakon predviđa i mogućnost **izmjene i/ili dopune** prije isteka tog roka (čl.24.st.1.). Također postoje mogućnosti **brisanja** udžbenika s Popisa udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava (čl.16.st.2.) i **povlačenja** udžbenika iz uporabe (čl.27.st.1.) ako udžbenik nije usklađen s nacionalnim i predmetnim kurikulumom ili Udžbeničkim standardom, ako je sadržajem protivan Ustavu Republike Hrvatske i proklamiranim načelima demokratskog poretka koja se posebice odnose na zaštitu ljudskih i manjinskih prava, temeljnih sloboda i prava čovjeka i građanina te ravnopravnost spolova, ili ako nastupe ili se naknadno utvrde okolnosti koje predstavljaju izravno kršenje odredaba ovog ili drugog zakona.

Etički zahtjevi propisani Udžbeničkim standardom<sup>2</sup> između ostaloga navode da udžbenici trebaju promicati spolnu i rodnu ravnopravnost pojedinaca i društvenih skupina, osvješćivati prava na različitost, pripremati oba spola za djelatno i ravnopravno sudjelovanje u svim područjima života te promicati ravnopravnost spolova na primjeren način koristeći se u jednakome omjeru ilustracijama likova obaju spolova i služeći se imenicama obaju rodova, osobito u imenovanju strukovnih kvalifikacija, zvanja i zanimanja, ne narušavajući pritom komunikacijsku razinu i prirodnost hrvatskoga jezika.

Istraživanje posebno prati cilj 3.1. iz Nacionalne politike za ravnopravnost spolova 2011.-2015. kojim se predviđa uvođenje rodno osjetljivog odgoja i obrazovanja u cjelokupni obrazovni sustav, uz **uklanjanje rodnih stereotipa iz udžbenika i nastavnih planova i programa.**

## II. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja bio je utvrditi usklađenost udžbenika prirode i društva, prirode i biologije za osnovne škole sa zahtjevima politike rodno osjetljivog obrazovanja.

Provedena je analiza sadržaja udžbenika prirode i društva, prirode i biologije iz rodne perspektive. Analiza je obuhvatila sve udžbenike i pripadajuća dopunska nastavna sredstva prirode i društva, prirode i biologije za osnovne škole propisane *Katalogom obveznih udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava za gimnazije i srednje strukovne škole u školskoj godini 2010./2011., 2011./2012. i 2012./2013.*<sup>3</sup> - **ukupno 66 udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava**: 31 udžbenik, 31 radna bilježnica i 4 zbirke zadataka (*tablica 1.*). Analizu udžbenika izradila je Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova. Kombiniranjem kvalitativnog i kvantitativnog pristupa detaljno su analizirani likovno-grafički i tekstualni sadržaji. Najrelevantniji dijelovi udžbenika pojedinačno su izdvojeni (tekstovi citirani, a fotografije ili ilustracije skenirane iz udžbenika) te uz kritički osvrt interpretirani iz rodne perspektive.

Tablica 1.: Ukupan broj analiziranih udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava

| Nastavni predmet  | UDŽBENICI | Dopunska nastavna sredstva |                 | Ukupno    |
|-------------------|-----------|----------------------------|-----------------|-----------|
|                   |           | RADNE BILJEŽNICE           | ZBIRKE ZADATAKA |           |
| PRIRODA I DRUŠTVO | 13        | 13                         | -               | 26        |
| PRIRODA           | 8         | 8                          | 2               | 18        |
| BIOLOGIJA         | 10        | 10                         | 2               | 22        |
| Ukupno            | 31        | 31                         | 4               | <b>66</b> |

<sup>2</sup> Narodne novine 65/13.

<sup>3</sup> Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Katalog nije posebno objavljivalo za školsku godinu 2013./2014. što znači da prema Zakonu o udžbenicima za osnovnu i srednju školu (NN 27/10, 55/11 i 104/13) isti Katalog koji je vrijedio u protekle tri školske godine, vrijedi i u šk. god. 2013./2104.

Prema Zakonu o ravnopravnosti spolova, Pravobraniteljica prati područje četiri diskriminacijske osnove: spola, bračnog i obiteljskog statusa te spolne orijentacije<sup>4</sup> te su stoga sadržaji koji se odnose na te diskriminacijske osnove bili u fokusu istraživanja.

Na kraju istraživanja na temelju njegovih rezultata Pravobraniteljica je dala odgovarajuće preporuke s namjerom da budu primjenjive i na buduće generacije udžbenika ovih nastavnih predmeta.

### III. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I NJIHOVA INTERPRETACIJA

#### 1) LIKOVNO-GRAFIČKA OPREMA UDŽBENIKA

##### 1. Naslovnice udžbenika

Na naslovnica udžbenika prirode i društva (1.-4. razred) djevojčice i dječaci prikazuju se u podjednakom omjeru, dok naslovnice udžbenika prirode i biologije (5.-8. razred) ne prikazuju osobe.

##### 2. Spolna zastupljenost na fotografijama i ilustracijama

Fotografije i ilustracije razvrstane su u tri kategorije:

- 1) na one na kojima dominiraju osobe ženskog spola (omjer 1:0, 2:1, 2:0 i sl.) – **Ž**>, i
- 2) na one kojima dominiraju osobe muškog spola – **M**>, i
- 3) na one na kojima je zastupljenost jednog spola 50% (omjer 1:1, 2:2 itd.) – **Ž**=**M**.

U svim udžbenicima i dopunskim nastavnim sredstvima prirode i društva, prirode i biologije za osnovnu školu uvrštena je ukupno 1091 fotografija i ilustracija koje prikazuju osobe. Od tog broja, na njih nešto manje od jedne trećine (329) spolovi su prikazani u jednakom broju (**Ž**=**M**). Na ostalim fotografijama i ilustracijama od ukupno 762, na njih 319 dominiraju osobe ženskog spola (**Ž**>), a na 443 osobe muškog spola (**M**>). Stoga možemo reći da se u analiziranim udžbenicima **na likovno-grafičkim priložima ukupno javlja 42% osoba ženskog spola i 58% osoba muškog spola** (tablica 2). S obzirom da Zakon o ravnopravnosti spolova (čl.12.st.3.) *osjetnu neuravnoteženost jednog spola* definira kao zastupljenost jednog spola *nižu od 40%*, može se ustvrditi da, ukupno gledajući sve analizirane udžbenike, nije prisutna značajna podzastupljenost žena. Međutim, kada pogledamo spolnu zastupljenost pojedinačno po nastavnim predmetima, vidljivo je da je u udžbenicima **prirode i društva** prisutna osjetna spolna neuravnoteženost gdje žene zauzimaju otprilike jednu trećinu (34%) ukupnog broja osoba na fotografijama i ilustracijama, naspram 47-48% žena u udžbenicima prirode i biologije.

---

<sup>4</sup> Čl.6. st.1., 2. i 3. Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 82/08).

Tablica 2: Osobe na fotografijama i ilustracijama po spolu

| Nastavni predmet         | Osobe na fotografijama i ilustracijama po spolu |            |     |            |     |              |
|--------------------------|---|------------|-----|------------|-----|--------------|
|                          | Ž>  |            | M>  |            | Ž=M | Ukupno       |
|                          | br.   | %          | br. | %          | br. | br.          |
| <b>Priroda i društvo</b> | 106   | 34%        | 205 | 66%        | 232 | 543          |
| <b>Priroda</b>           | 69  | 48%        | 75  | 52%        | 35  | 179          |
| <b>Biologija</b>         | 144   | 47%        | 163 | 53%        | 62  | 369          |
| <b>UKUPNO</b>            | 319   | <b>42%</b> | 443 | <b>58%</b> | 329 | <b>1.091</b> |

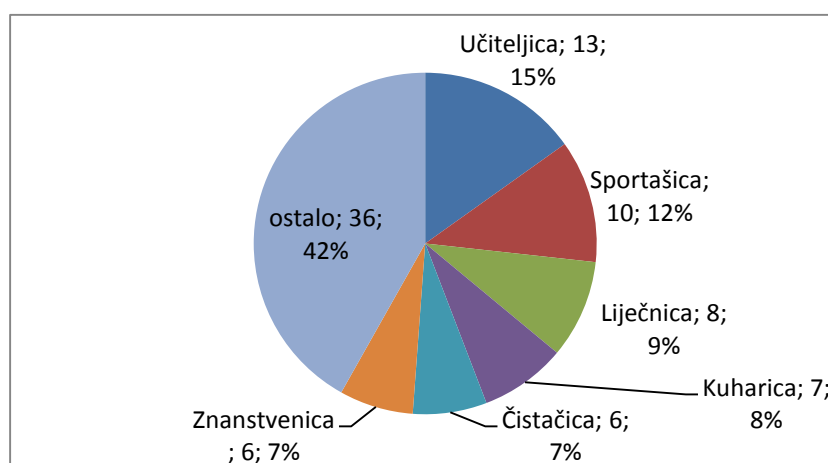
Fotografije i ilustracije na kojima su spolovi zastupljeni u jednakom broju (Ž=M) također zauzimaju značajan udio u ukupnom broju likovno-grafičkih priloga, pogotovo u udžbenicima prirode i društva.

### 3. Zanimanja žena i muškaraca na fotografijama i ilustracijama

Na ukupno 1.091 fotografija i ilustracija koje prikazuju osobe, javlja se 325 osoba prikazanim u kontekstu određenog zanimanja, od čega **86 žena (26%)** i **239 muškaraca (74%)**. Ako uzmemo u obzir da su žene prikazane na ukupno 648<sup>5</sup>, a muškarci na 772<sup>6</sup> fotografija i ilustracija u analiziranim udžbenicima, dolazimo do podatka da se **žene u kontekstu nekog zanimanja prikazuju na samo 13%<sup>7</sup> fotografija i ilustracija na kojima se pojavljuju**, dok je kod muškaraca taj udio znatno veći: **muškarci se u kontekstu nekog zanimanja prikazuju na 31%<sup>8</sup> fotografija i ilustracija na kojima se pojavljuju**.

Od zanimanja u kontekstu kojih se žene i muškarci najčešće prikazuju, žene su najčešće **učiteljice** (grafikon 1.), a muškarci **znanstvenici<sup>9</sup>** i **poljoprivrednici** (grafikon 2.).

Grafikon 1: Žene na fotografijama i ilustracijama prema zanimanju (br.;%)



<sup>5</sup> 319 + 329 (Ž> + Ž=M)

<sup>6</sup> 443 + 329 (M> + Ž=M)

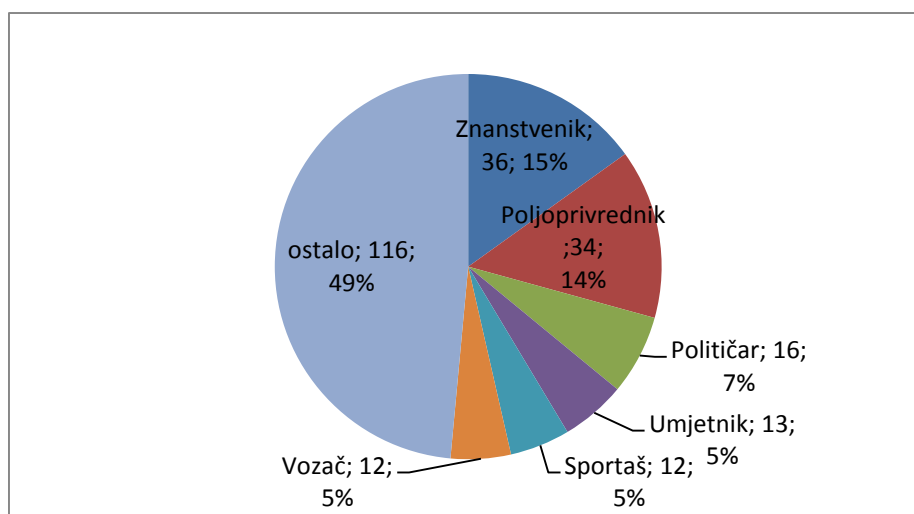
<sup>7</sup> 86/648

<sup>8</sup> 239/772

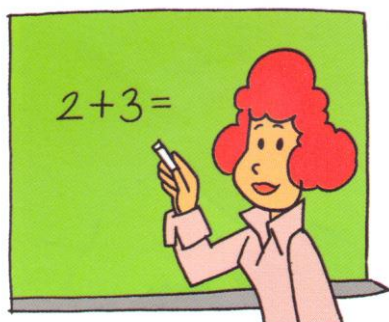
<sup>9</sup> Radi se većinom o znanstvenicima iz područja prirodnih znanosti kao što su biologija, kemija, fizika i sl.



Grafikon 2: Muškarci na fotografijama i ilustracijama prema zanimanju (br.;%)

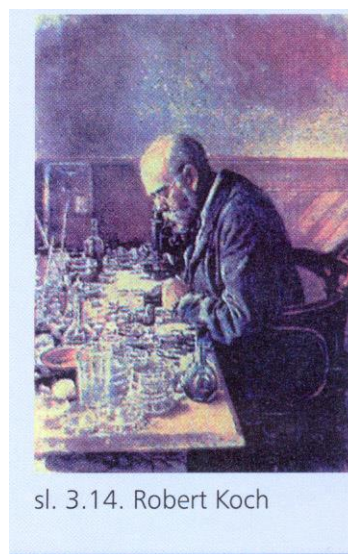


Fotografija 1: Naš svijet 2, udžbenik, str. 82. 21.



Učiteljica

Fotografija 2: Biologija 7, udžbenik (Profil), str.



sl. 3.14. Robert Koch

Osim što muškarci uvjerljivu većinu čine među znanstvenicima/ama i poljoprivrednicima/ama, kao izrazito „muška zanimanja“ posebno se ističu i zanimanja *političara, vozača, ribara, šumskog radnika, vladara i manualnog radnika*. S druge strane, žene su većinom *učiteljice, kuharice, čistačice, prodavačice, knjižničarke, pedagoginje, ljekarnice i medicinske sestre*. Zanimanja koja se ističu kao najravnomjernije zastupljena su *sportaš/ica, liječnik/ca i zubar/ica* (tablica 3.).

Tablica 3: Zanimanja osoba na fotografijama i ilustracijama po spolu (od najzastupljenijih prema najmanje zastupljenima)

| Zanimanje                           | Spol       |            |           |             | Ukupno     |
|-------------------------------------|------------|------------|-----------|-------------|------------|
|                                     | M          |            | Ž         |             |            |
|                                     | br.        | %          | br.       | %           | br.        |
| Znanstvenik/ica                     | 36         | 86%        | 6         | 14%         | 42         |
| Poljoprivrednik/ica                 | 34         | 97%        | 1         | 3%          | 35         |
| Sportaš/ica                         | 12         | 55%        | 10        | 45%         | 22         |
| Liječnik/ica                        | 10         | 56%        | 8         | 44%         | 18         |
| <b>Učitelj/ica</b>                  | 5          | 28%        | 13        | <b>72%</b>  | 18         |
| <i>Političar/ka</i>                 | 16         | 100%       | 0         | 0%          | 16         |
| Umjetnik/ica                        | 13         | 81%        | 3         | 19%         | 16         |
| Vozač/ica                           | 12         | 92%        | 1         | 8%          | 13         |
| <b>Kuhar/ica</b>                    | 4          | 36%        | 7         | <b>64%</b>  | 11         |
| <i>Ribar/ka</i>                     | 10         | 100%       | 0         | 0%          | 10         |
| <i>Šumski/a radnik/ica</i>          | 10         | 100%       | 0         | 0%          | 10         |
| <i>Vladar/ica</i>                   | 10         | 100%       | 0         | 0%          | 10         |
| Zubar/ica                           | 4          | 50%        | 4         | 50%         | 8          |
| <b>Čistač/ica</b>                   | 2          | 25%        | 6         | <b>75%</b>  | 8          |
| <b>Prodavač/ica</b>                 | 2          | 29%        | 5         | <b>71%</b>  | 7          |
| <i>Manualni/a radnik/ca</i>         | 6          | 100%       | 0         | 0%          | 6          |
| Policajac/policajka                 | 4          | 67%        | 2         | 33%         | 6          |
| <b>Knjižničar/ka</b>                | 0          | 0%         | 5         | <b>100%</b> | 5          |
| Ravnatelj/ica škole                 | 3          | 75%        | 1         | 25%         | 4          |
| <b>Pedagog/inja</b>                 | 1          | 25%        | 3         | <b>75%</b>  | 4          |
| <b>Ljekarnik/nica</b>               | 0          | 0%         | 3         | <b>100%</b> | 3          |
| <b>Medicinski/a tehničar/sestra</b> | 0          | 0%         | 3         | <b>100%</b> | 3          |
| ostalo                              | 45         | 90%        | 5         | 10%         | 50         |
| <b>Ukupno</b>                       | <b>239</b> | <b>74%</b> | <b>86</b> | <b>26%</b>  | <b>325</b> |

*italic* – zanimanja u kojima su muškarci zastupljeni sa 100%

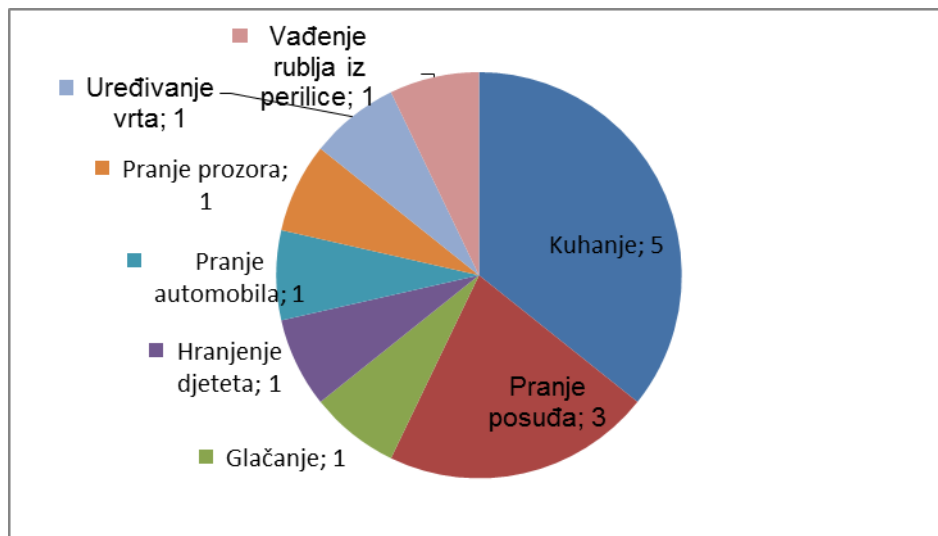
**bold** – zanimanja u kojima većinu čine žene (50%>)

Premda postoje pozitivni primjeri u smislu uravnoteženog prikazivanja pojedinih zanimanja, navedeni podaci upućuju na to da podjela zanimanja na fotografijama i ilustracijama u udžbenicima djelomično podržava postojeće stereotipe o društvenim ulogama žena i muškaraca.

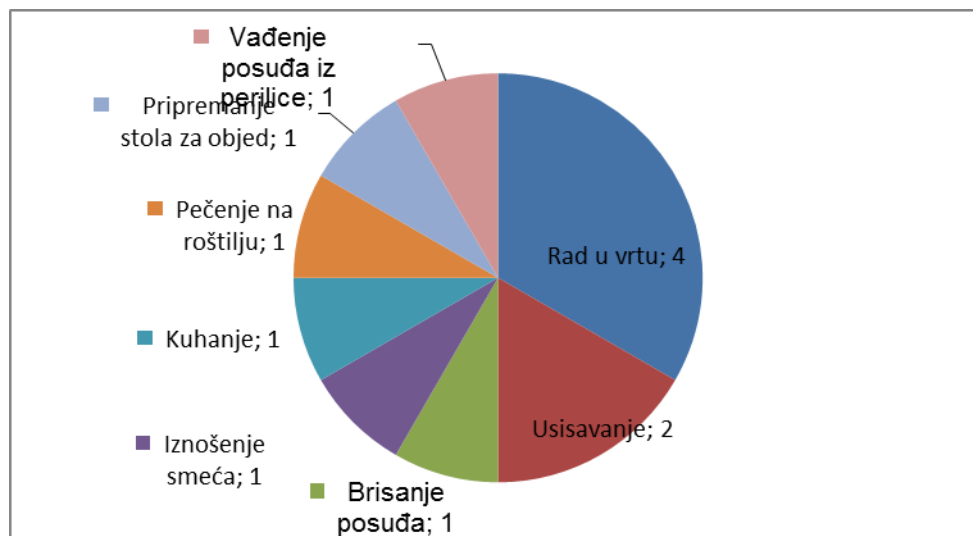
#### 4. Raspodjela kućanskih poslova na fotografijama i ilustracijama

U *grafikonima 3. i 4.* prikazani su poslovi koje obavljaju žene i muškarci u zajedničkom kućanstvu na fotografijama i ilustracijama u udžbenicima. U svim slučajevima radi se o heteroseksualnom paru koji ravnopravno dijeli kućanske poslove. Premda ovi podaci mogu predstavljati određeni pokazatelj o raspodjeli poslova unutar obitelji, treba imati na umu da se radi o malom uzorku – u *grafikonima* pored naziva posla naveden je broj na koliko fotografija i ilustracija se javlja takav prikaz.

Grafikon 3. Kućanski poslovi koje obavljaju **žene** na fotografijama i ilustracijama (prema broju fotografija i ilustracija)



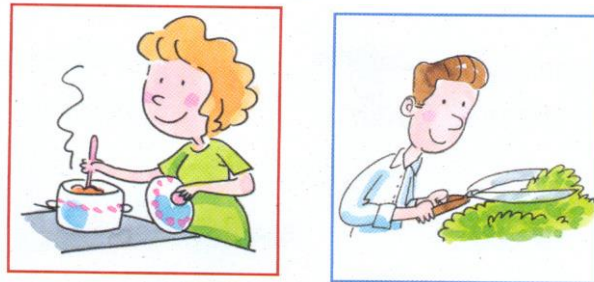
Grafikon 4: Kućanski poslovi koje obavljaju **muškarci** na fotografijama i ilustracijama (prema broju fotografija i ilustracija)



Iz grafikona je vidljivo da se žene u obitelji najčešće bave pripremanjem jela odnosno kuhanjem za članove/ice kućanstva i pranjem posuđa, dok se njihovi partneri najčešće bave uređivanjem okolice kuće tj. vrta. Premda parovi na temelju sadržaja fotografija i ilustracija ostavljaju dojam da žene i muškarci ravnopravno sudjeluju u obavljanju kućanskih poslova, bilo bi uputno malo rodno afirmativnije raspodijeliti vrste poslova u smislu da se ženu ne prikazuje većinom kao domaćicu, a muškarca kao izvršitelja fizičkih poslova. Primjerice, obitelji u urbanim sredinama na koje otpada najveći dio stanovništva Republike Hrvatske s

obzirom na način života najčešće nemaju prilike raditi posao koji uključuje rad u voćnjacima i vrtovima kako se prikazuje na fotografijama i ilustracijama.

Fotografije 3. i 4.: Škola i dom 1, udžbenik, str. 20.



## 5. Kvalitativna analiza uz interpretaciju primjera iz udžbenika

- Pozitivni primjeri: 3
- Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune (rodni stereotipi): 5

### • POZITIVNI primjeri

1. „Moja obitelj“, str. 18.-19., (Škola i dom, udžbenik za 1. razred)



**Interpretacija ilustracije:** Na likovno-grafičkim kao i u tekstualnim sadržajima posebnu pozornost u pogledu obiteljske interakcije valja obratiti na ravnopravno vrednovanje majčinstva i očinstva kroz prikazivanju roditeljskih odgovornosti i odnosa prema djeci. Pritom je poželjno izbjegavati pretjeranu maskulinizaciju dječaka i feminizaciju djevojčica. Tako primjerice ova ilustracija u tom smislu daje pozitivan primjer jer prikazuje majku s lijeve strane sa sinom, a ova s desne strane sa kćeri i sinom.

2. „Dani u tjednu“, str. 60.-61., (*Eureka! 1*, udžbenik za 1. razred)



**Interpretacija ilustracija:** Kao i u prethodnom primjeru, ova tri prikaza djevojčice predstavljaju ogledni primjer na koji način potpuno izbjeći pretjeranu maskulinizaciju ili feminizaciju u prikazivanju (u ovom slučaju) raznovrsnih interesa djevojčice. Ona se tako u slobodno vrijeme bavi borilačkim sportom, svira glazbeni instrument i igra se s lutkama.

3. „Od rođenja do smrti“, str. 40.-43., (*Volim život 8*, udžbenik za 8. razred)

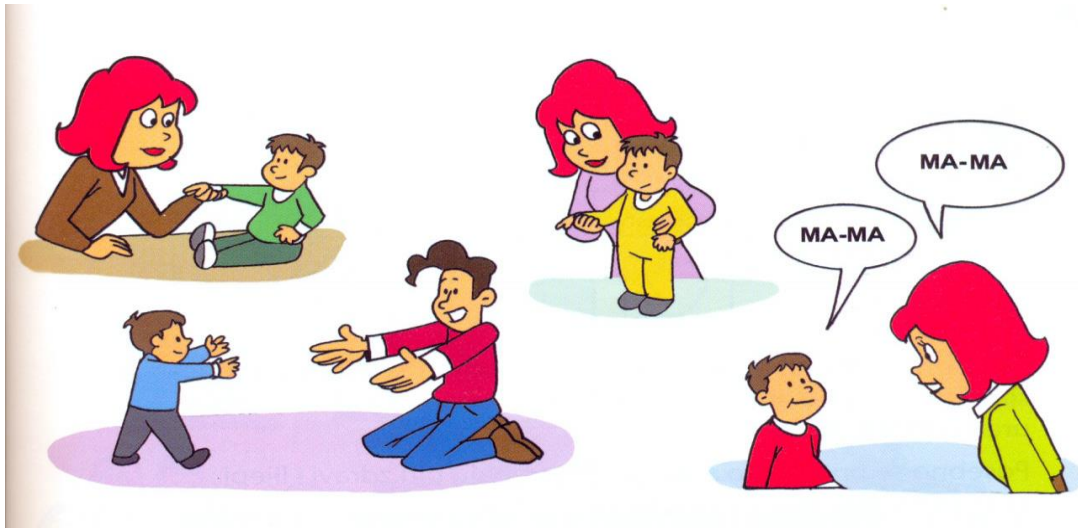


**Interpretacija fotografije:** Na temelju svih prethodnih istraživanja školskih udžbenika Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, može se ustvrditi da upravo ovakvi prikazi odnosa očeva i djece nedostaju u većem broju u udžbenicima. Kao što se često majka zna prikazivati na sličan način, ovo je dobar primjer da se isto tako mogu prikazivati i očeви izbjegavajući zadržavanje samo u okvirima *pater familijasa*, s emocionalno distanciranim odnosom prema djeci.



- **Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune**

1. „Majka me rodila – za radoznale“, str. 63., (*Naš svijet 2*, udžbenik za 2. razred)



**Interpretacija ilustracije:** Premda se i u ovom primjeru prikazuju i majka i otac u bliskom odnosu sa djetetom, majci je dana mala prednost u odnosu na oca pa se tako na istoj ilustraciji ona javlja tri puta, a otac jedanput. Majka pomaže sinu u vježbanju, uči ga hodati te ga uči govoru izgovarajući riječ „mama“, dok ga otac raširenih ruku potiče na samostalno hodanje. Iako se u ovom primjeru otac prikazuje na odgovarajući način, njegovu ulogu bi bilo poželjno izjednačiti s majčinom.

2. „3. mjesec“, str. 91., (*Dom i zavičaj*, udžbenik za 2. razred)



veljača

3. „Uzgoj ukrasnih biljaka“, str. 104., (*Eureka! 4*, udžbenik za 2. razred)



**Interpretacija ilustracija 2.-3.:** U samom tematiziranju načina poklanjanja cvijeća nema ništa što bi trebalo izmijeniti, međutim sadržaje ovakvog tipa moglo bi se dopuniti i sa iskazivanjem pažnje djevojčice (žene) prema dječaku (muškarcu) da se na taj način izbjegne stavljanje žene u ulogu objekta u partnerskim odnosima – tj. da se pokuša dati malo šira slika i oba partnera staviti u ulogu subjekta odnosno aktivnih sudionika u njima.

4. „Čovjek“, str. 45., (*Eureka! 4*, udžbenik za 2. razred)



**Interpretacija ilustracije:** Tekst ove ilustracije „*sva djeca su jednaka*“ trebalo bi zamijeniti sa: „*sva djeca su ravnopravna*“.

5. „Upravljanje i usklađivanje rada našeg organizma“, str. 65., (*Volim život 8*, udžbenik za 8. razred)



**Interpretacija ilustracije:** U ovom udžbeniku za 8. razred ilustracija prikazuje djevojku koja iskazuje nezadovoljstvo sa onime što je skuhalo (kaže „O, neeee!“), a mladić pored nje sa rukama u džepovima komentira situaciju rečenicom: „Vidim, njušim i čujem – ništa od ručka!“. Ova ilustracija predstavlja jako dobar primjer kako neki sadržaj može biti višeslojan i odašiljati čitatelju/ici više od jedne informacije na temelju kojih on(a) formira dojam o likovno-grafičkom prikazu. Informacije koje ova ilustracija sadrži mogu se sažeti na sljedeći način:

- žena kuha dok muškarac s rukama u džepovima čeka ručak i komentira ženino kuhanje
- žena nije uspjela skuhati ručak – ne prikazuje se stereotipno kao uspješna domaćica već neuobičajeno kao netko kome kuhanje nije „prirodna uloga“
- ukoliko bi žena i muškarac na ilustraciji zamijenili uloge, pojavio bi se stereotip o muškarcima koji ne znaju kuhati (što bi bilo puno lošije rješenje od postojećega)
- ukoliko bi ženi pošlo za rukom skuhati ručak, pojavio bi se potencijalni stereotip o ženi kao domaćici
- ukoliko bi žena i muškarac na ilustraciji zamijenili uloge, a muškarcu bi pošlo za rukom skuhati ručak (i žena bi primjerice iskazala zadovoljstvo mirisom jela), takvim prikazom bi se izbjegla sva potencijalna tumačenja ilustracije u smislu stereotipa te bi zato takav izbor imao rodno najafirmativniji efekt.

Stoga iako ova ilustracija sama po sebi ne predstavlja nužno primjer koji promiče stereotipe, s obzirom da je podložna različitim interpretacijama treba biti posebno oprezan prilikom integriranja ovakvih sadržaja u udžbenike i pokušati izbjeći sve potencijalne opasnosti za formiranje rodni stereotipa.



## 2) SPOLNA ZASTUPLJENOST U TEKSTOVIMA<sup>10</sup>

### 1. Spolna zastupljenost u tekstovima

Dok je na likovno-grafičkim priložima omjer zastupljenosti 58% naprema 42% u korist muškog spola, u tekstovima udžbenika omjer spolne zastupljenosti je nešto izraženiji: **61% naprema 39% u korist muškog spola**. Ukupno gledajući, podzastupljenost žena nije alarmantna (samo 1% ispod preporučljive kvote od najmanje 40% zastupljenosti jednog spola), međutim (kao i u slučaju likovno-grafičkih priloga) ponovno se javlja osjetna podzastupljenost u udžbenicima **prirode i društva** gdje žene zauzimaju manje od jedne trećine (**31%**) osoba koje se javljaju u tekstovima (*tablica 4.*)

Tablica 4: Osobe u tekstovima po spolu

| Nastavni predmet         | Osobe u tekstovima po spolu |            |     |            |            |
|--------------------------|-----------------------------|------------|-----|------------|------------|
|                          | Ž                           |            | M   |            | Ukupno     |
|                          | br.                         | %          | br. | %          | br.        |
| <b>Priroda i društvo</b> | 94                          | 31%        | 212 | 69%        | 306        |
| <b>Priroda</b>           | 75                          | 54%        | 63  | 46%        | 138        |
| <b>Biologija</b>         | 135                         | 41%        | 197 | 59%        | 332        |
| <b>UKUPNO</b>            | 304                         | <b>39%</b> | 472 | <b>61%</b> | <b>776</b> |

### 2. Zanimanja u tekstovima po spolu

Od ukupnog broja od 776 osoba u tekstovima, njih **230 javlja se u kontekstu nekog zanimanja, od čega 22 žene (10%) i 208 muškaraca (90%)**. To je vrlo velika razlika i osjetna neuravnoteženost s obzirom da se ukupno gledajući žene u tekstovima spominju u 39% slučajeva, a muškarci u 61%. Iz svega proizlazi da se samo 7% žena koje se spominju u tekstovima navodi u kontekstu nekog zanimanja (22 od 304 žene), dok je u slučaju muškaraca to puno veći postotak: 44% (208 od 472 muškarca).

Od zanimanja u kontekstu kojih se žene i muškarci najčešće prikazuju u tekstovima, žene su najčešće **učiteljice**, a muškarci **znanstvenici**<sup>11</sup> (*tablica 5.*). Muškarci se također često javljaju u ulogama **umjetnika, vladara i političara**.

<sup>10</sup> Pristutnost osoba u tekstovima analizirana je na način da su identificirane sve imenovane osobe koje se spominju u tekstovima udžbenika po spolu; npr. u radnim zadacima osobe su često personalizirane („*Ana je krenula u šetnju šumom*“).

<sup>11</sup> Radi se većinom o znanstvenicima iz područja prirodnih znanosti kao što su biologija, kemija, fizika i sl.

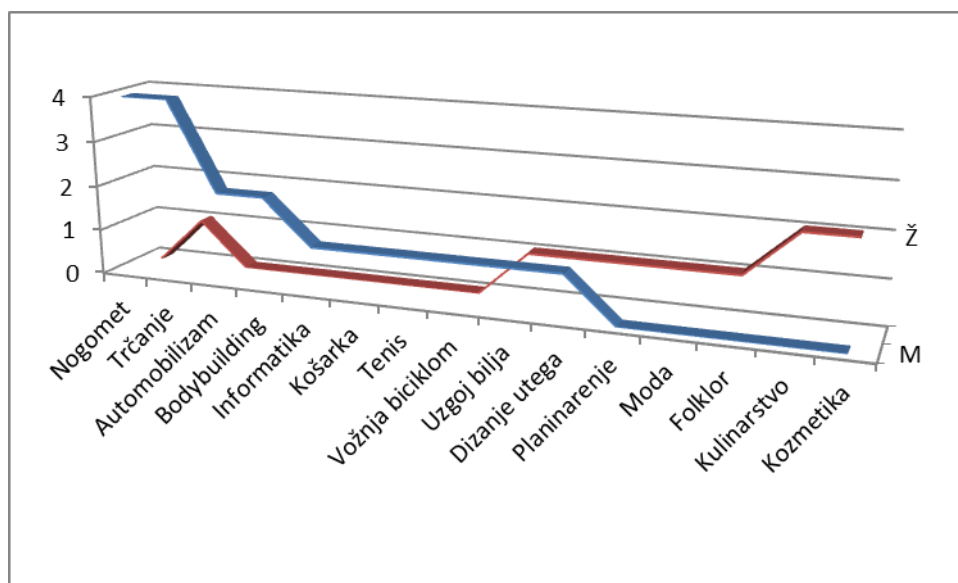
Tablica 5: Zanimanja osoba u tekstovima po spolu

| Zanimanje       | Spol       |            |           |             | Ukupno     |
|-----------------|------------|------------|-----------|-------------|------------|
|                 | M          |            | Ž         |             |            |
|                 | br.        | %          | br.       | %           | br.        |
| Znanstvenik/ica | 80         | 98%        | 2         | 2%          | 82         |
| Umjetnik/ica    | 40         | 89%        | 5         | 11%         | 45         |
| Vladar/ica      | 35         | 97%        | 1         | 3%          | 36         |
| Učitelj/ica     | 6          | 43%        | 8         | <b>57%</b>  | 14         |
| Političar       | 13         | 100%       | -         | 0%          | 13         |
| Plemić          | 7          | 100%       | -         | 0%          | 7          |
| Sportaš/ica     | 4          | 57%        | 3         | 43%         | 7          |
| Astronaut       | 5          | 100%       | -         | 0%          | 5          |
| Informatičar/ka | 2          | 67%        | 1         | 33%         | 3          |
| Supruga vladara | -          | 0%         | 1         | <b>100%</b> | 1          |
| Ostalo          | 16         | 94%        | 1         | 6%          | 12         |
| <b>Ukupno</b>   | <b>208</b> | <b>90%</b> | <b>22</b> | <b>10%</b>  | <b>230</b> |

### 3. Dokolica učenica i učenika u tekstovima

U radnim zadacima u zbirka zadatka i radnim bilježnicama često su se tematizirale neke aktivnosti djece i mladih pa su se učenici i učenice tako nerijetko javljali/e u kontekstu nekog hobija kojim se bave u slobodno vrijeme. U *grafikonu 5.* prikazane su aktivnosti kojima se bave učenice i učenici u tekstovima: dok su učenicima najprivlačnije **sportske aktivnosti** poput **nogometa** i **trčanja**, učenice su malo više zainteresirane za **kozmetiku** i **kulinarstvo**. Premda ovi podaci mogu biti indikativni, treba imati na umu da se radi o vrlo malom uzorku.

Grafikon 5: Dokolica učenica i učenika u tekstovima (prema broju osoba)



### 3) RODNA OSJETLJIVOST JEZIKA

U svim analiziranim udžbenicima i dopunskim nastavnim sredstvima javlja se isti obrazac u pogledu rodne osjetljivosti jezika pa je stoga podatke suviše prikazivati tablično ili grafički. Naime, prilikom obraćanja učenicima/ama u tekstovima u slučajevima kada se ne koristi infinitiv (npr. *opiši*), riječi se navode u ženskom i muškom rodu (npr. *učenik/učenica je bio/bila sam/a; drage osmašice i dragi osmaši; jesi li vidio/vidjela, radio/radila, posjetio/posjetila* i sl.).

Eventualnog prostora za napredak ima jedino u slučajevima navođenja naziva strukovnih kvalifikacija, zvanja i zanimanja. Naime, u slučajevima kada se zvanje ili zanimanje ne odnosi na konkretnu osobu (kao primjerice na učitelja/učiteljicu, nastavnika/nastavnicu, profesora/profesoricu), takve imenice se u pravilu navode samo u muškom rodu (npr. policajac, biolog, veterinar, pilot, liječnik, vozač i sl.) osim ako se ne radi o tradicionalno „ženskom“ zanimanju pa se imenica navodi isključivo u ženskom rodu (npr. medicinska sestra ili stjuardesa). U takvim slučajevima preporučljivo je kada god je u jezičnom smislu prihvatljivo da se ne narušava prirodnost hrvatskog jezika i čitljivost teksta koristiti i ženske i muške mocijske parnjake.

Primjeri rodno osjetljivog jezika iz udžbenika:

1. „Putujemo zrakoplovom“, str. 97., (*Naš svijet 2*, udžbenik za 2. razred)

**Citat:** *Domaćice/domaćini zrakoplova brinu se za sigurnost i udobnost putnika tijekom leta.*

2. „Učenik i učenica u prometu“, str. 88., (*Naš svijet 2*, udžbenik za 2. razred)

**Citat:** *Učenik i učenica u prometu.*

**Interpretacija tekstova:** Dva primjera rodno osjetljivog jezika gdje je u prvom primjeru pomalo neočekivano upotrijebljen ženski rod (sukladno Nacionalnoj klasifikaciji zanimanja<sup>12</sup>) naziva zanimanja za domaćina (domaćicu) zrakoplova koji se u stereotipnoj podjeli zanimanja na „ženske“ i „muške“ tradicionalno pripisuje muškarcima (kao što je primjerice uvriježeno da se zanimanje stjuardese pripisuje isključivo ženama).

---

<sup>12</sup> U sklopu Izmjena i dopuna Nacionalne klasifikacije zanimanja (NN 124/08) nalazi se detaljna tabela s nazivima zanimanja u muškom i ženskom rodu.

#### 4) ANALIZA PREMA DISKRIMINACIJSKIM OSNOVAMA UZ INTERPRETACIJU PRIMJERA IZ UDŽBENIKA

U ovom dijelu istraživanja kroz analizu sadržaja izdvojeni su (citirani i interpretirani) svi relevantni tekstualni sadržaji iz udžbenika te su klasificirani kao „pozitivni primjeri“ ili pak „primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune“.

Parametri s obzirom na diskriminacijsku osnovu kategorizirani su na način kako je prikazano u *tablici 6*.

*Tablica 6. Broj obrađenih tekstualnih sadržaja prema diskriminacijskim osnovama*

| Diskriminacijska osnova |   | Pozitivni primjeri | Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune | Ukupno    |
|-------------------------|---|--------------------|---|-----------|
| 1.                      | SPOL                                      | 37                 | 14  | 51        |
| 1.1.                    | Spolna/rodna ravnopravnost                | 8                  | 7   | 15        |
| 1.2.                    | Odgovorno spolno ponašanje                | 8                  | 0   | 8         |
| 1.3.                    | Obiteljske i roditeljske uloge            | 7                  | 6   | 13        |
| 1.4.                    | Spolno uznemiravanje i obiteljsko nasilje | 11                 | 0   | 11        |
| 1.5.                    | Reproduktivna prava: pobačaj              | 3                  | 1   | 4         |
| 2.                      | BRAČNI I OBITELJSKI STATUS                | 3                  | 0   | 3         |
| 3.                      | SPOLNA ORIJENTACIJA                       | 0                  | 6   | 6         |
| 4.                      | Ljudska prava - općenito                  | 11                 | 1   | 12        |
| <b>Ukupno</b>           |   | <b>51</b>          | <b>21</b>                                   | <b>72</b> |

## 1. Diskriminacijska osnova: SPOL

### 1.1. Spolna/rodna ravnopravnost

- a. Pozitivni primjeri: 8
- b. Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune: 7

#### a. POZITIVNI primjeri

1. „Život u prošlosti“, str. 58. (*Naš svijet 3*, radna bilježnica za 3. razred)

**Citat:** *Pozorno promatraj i opiši odjeću i obuću djece u prošlosti. Kakva je razlika između odjeće djevojčica i odjeće dječaka u prošlosti?*

**Interpretacija teksta:** Učenike/učenice se potiče da promisle i komentiraju način odijevanja svojih vršnjaka/vršnjakinja u prošlosti čime se otvara prostor za kritičko usvajanje nekadašnjih patrijarhalnih odjevnih obrazaca u strogo određenim okvirima ženskih i muških rodni uloga.

2. „Hrvatska u svjetskim ratovima i jugoslavenskoj državnoj zajednici“, str. 81. (*Naš svijet 4*, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *Iako je bila nepismena seljanka, majka Stjepana Radića znala se izboriti za svoje pravo. Kad je jednom, prigodom nametanja radne obveze, Radićeva majka izrazila svoje nezadovoljstvo, seoski ju je starješina pljusnuo. Smatrajući da joj je učinjena nepravda, otišla je u Sisak općinskom načelniku. Nakon što on nije ništa napravio, uputila se na sud u Zagreb. Sudac je kaznio seoskog starješinu i općinskog načelnika.*

**Interpretacija teksta:** Primjer žene koja se unatoč nedostatku obrazovanja suprotstavila fizički nadmoćnijem muškarcu i unatoč nerazumijevanju okoline na kraju se izborila za svoje dostojanstvo. Jedina zamjerka ovom tekstu je ta što se ženi ne daje identitet već se samo spominje da je bila majka. Stoga bi uputno bilo spomenuti njeno ime – majka Stjepana Radića zvala se Jana.

3. „Borba za hrvatski jezik“, str. 61. (*Eureka! 4*, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *Dragojla Jarnević je bila hrvatska pjesnikinja i učiteljica. Osnovala je privatnu djevojačku školu u Karlovcu. Isticala se kao vatrena ilirka. S obzirom da su žene bile u neravnopravnom položaju u odnosu na muškarce, borila se za prava žena.*

**Interpretacija teksta:** Navođenje Dragojle Jarnević u kontekstu borbe za ravnopravnost spolova.

4. „Hrvatska u 20. stoljeću“, str. 63. (*Eureka! 4*, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *Marija Jurić Zagorka bila je prva hrvatska profesionalna novinarka i najčitanija hrvatska književnica u 20. stoljeću. Pokrenula je i uređivala Ženski list, prvi hrvatski časopis za žene, a pisala je tekstove i za hrvatske novine Obzor. Pisala je romane u nastavcima koji su izlazili u dnevnim novinama. Najpoznatiji romani su joj Grička vještica, Gordana, Kći Lotrščaka i dr. U njima se isprepliću priče i elementi nacionalne povijesti.*

**Interpretacija teksta:** Spominje se doprinos promicanju ravnopravnosti spolova Marije Jurić Zagorka u vidu pokretanja Ženskog lista.

5. „Čovjek – biološko biće i dio društvene zajednice“, str. 23. (*Moja priroda 5*, zbirka zadataka za 5. razred)

**Citat:** *Mirela iz V.a razreda požalila se Slavici iz V.b razreda da je mama nagovara na dijete. (...) Mirela smatra da njezina mama pretjeruje i da ona ne mora na dijete. Pohvalila se Slavici da ima 38 kilograma, a visoka je 147 cm. Slavica se složila s Mirelom i ispričala joj kako je njezina teta zbog neke dijete toliko oslabjela da se sva tresla i završila na liječenju.*

**Interpretacija teksta:** Ovaj zadatak u zbirci zadataka za 5. razred obrađuje problem društvenog pritiska na žene koji uvjetuje da njihov fizički izgled mora odgovarati stereotipnoj ženskoj ljepoti koji uključuje dijete i mršavljenje, a koji može rezultirati razvitkom bolesti anoreksije ili bulimije. U ovom primjeru taj se pritisak manifestira čak i kroz obiteljski pritisak s kojim djevojčice mogu biti suočene već u početnim godinama adolescencije. Tekstom se djevojčicama zorno pokazuje da se one same mogu ponašati odgovornije i od nekih odraslih žena kojima se može dogoditi da razviju pogrešnu percepciju o svom tijelu i time narušiti vlastito zdravlje.

6. „Građa i uloga spolnih organa - Znatiželjni?“, str.31. (*Volim život 8*, udžbenik za 8. razred)

**Citat:** *Pročitaj u Ustavu Republike Hrvatske članke koji govore o ravnopravnosti spolova kao temeljnoj ustavnoj vrednoti.*

**Interpretacija teksta:** Poticaj učenicima/učenicama 8. razreda da prouče odredbu Ustava Republike Hrvatske koji definira ravnopravnost spolova kao jednu od temeljnih ustavnih kategorija.

7. „Od rođenja do smrti“, str.28., (*Bio 8*, radna bilježnica za 8. razred) i str.32.-33. (*Volim život 8*, radna bilježnica za 8. razred)

**Citat:** *Cijelo su vrijeme vožnje tramvajem Matija i Luka sjedili, a pokraj njih stajali su trudnica i stariji gospodin. (...) Pitanje: Opravdavaš li Matijine i Lukine postupke tijekom vožnje tramvajem?*

**Interpretacija teksta:** Poticanje senzibiliziranosti učenika/učenica za potrebe trudnica.

8. „Mišići“, str.45. (*Bio 8*, zbirka zadataka za 8. razred)

**Citat:** *Debata – Tema: Bodibilding i spol*

*Afirmacijska teza: Bodibilding je isključivo muški sport jer je poznato da muško tijelo ima više mišićne mase od ženskog tijela.*

*Negacijska teza: Zbog ravnopravnosti spolova bodibildingom se ravnopravno mogu baviti muškarci i žene.*

**Interpretacija teksta:** Vrlo zahvalna tema za raspravu u kojoj se uz odgovarajuće vođenje nastavnika/nastavnice može učenike/učenice navesti na bitan zaključak da biološke nejednakosti ne moraju uvjetovati i spolnu neravnopravnost (razlikovanje pojmova jednakost i ravnopravnost).

## b. Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune

1. „Zdravstvene ustanove“, str. 100. (*Dom i zavičaj*, udžbenik za 2. razred) i str. 45., (*Dom i zavičaj*, radna bilježnica za 2. razred)

**Citat:** *Liječnicima pomažu medicinske sestre i drugi zdravstveni djelatnici.*

**Interpretacija teksta:** U prethodnom primjeru istaknuto je navođenje zanimanja u ženskom i muškom rodu dok se ovdje mora ukazati na potrebu opreza pri navođenju zanimanja u samo jednom rodu, pogotovo onih čiji nazivi se tradicionalno pripisuju jednom spolu poput zanimanja medicinske sestre, stjuardese, balerine i slično. Zato bi u tekst bilo poželjno uvrstiti i inačicu istog zanimanja u muškom rodu, npr.: „*liječnicima pomažu medicinske sestre, medicinski tehničari i drugi zdravstveni djelatnici*“.

2. „Izmjena tvari, protok energije i zdrava prehrana“, str.93. (*Bio 8*, zbirka zadataka za 8. razred)

**Citat:** *Marcela ima 14 godina i puno pozornosti posvećuje svom izgledu tako da vodi računa o prehrani. Svaki dan na jelovniku ima namirnice koje sadržavaju sve vrste hranjivih tvari. Pri svakom obroku vodi računa o potrebama bazalnog i radnog metabolizma, a prema savjetima liječnika pojačano unosi željezo i vitamin C kako bi izbjegla anemiju i česte crijevne viroze. Pri takvom režimu prehrane Marcelina majka se brine da Marcela ne postane anoreksičarka ili bulimičarka. (...) -Što je pretilost? (...) -Što se razumijeva pod majčinim mišljenjem da bi Marcela mogla postati anoreksičarka?*

3. „Hrana, energija i izlučivanje – Hrana kao uzrok bolesti“, str.139. (*Volim život 8*, udžbenik za 8. razred)

**Citat:** *Bulimija pogađa uglavnom žene, obično između 15. i 24. godine, najčešće naizmjenično s anoreksijom. (...) Iako se anoreksija i bulimija češće pojavljuju u žena, od nje boluju i muškarci.*

4. „Krv“, str.85. (*Volim život 8*, radna bilježnica za 8. razred)

**Citat:** *Maja je djevojka u dobi od 18 godina. Ima vrlo obilate mjesečnice. Iako ima normalnu tjelesnu masu, Maja nije zadovoljna svojim izgledom. Prije nekoliko mjeseci počela je jesti manje i izbjegavati meso. Iako je vježbala svakodnevno, umjesto poboljšanja kondicije sve je češće bila umorna, pospana i ponestajalo joj je daha. Sve promjene koje je Maja zamijetila na sebi upućuju na to da je bolesna.*

- a) Što misliš da može biti uzrok promjena koje se događaju Maji?
- b) Što bi moglo biti uzrok ovim Majinim problemima?
- c) Zašto je jedan od simptoma ove bolesti i gubitak daha?
- d) Zašto se ovaj poremećaj češće pojavljuje kod žena?
- e) Što bi savjetovao/savjetovala Maji?

5. „Pubertet – vrijeme sazrijevanja“, str.18. (*Biologija 8 – Profil, Banović*, radna bilježnica za 8. razred)

**Citat:** *Riješimo probleme vršnjaka! Probleme vršnjaka možete rješavati u skupinama. Proučite problem te zapišite svoja razmišljanja o načinu rješavanja problema. Tijekom rada koristite svoja iskustva, sve što ste naučili kao i podatke iz dodatne literature. Nakon završenog rada iznesite rezultate. Ako se skupine razlikuju u mišljenjima, raspravite o problemu i donesite zajednički zaključak.*

*Lana, 14 godina: Čini se da dobivam prištiće baš kad hoću lijepo izgledati. Bi li pomoglo da prestanem jesti čokoladu?*



6. „Koža“, str.102. (*Bio 8*, zbirka zadataka za 8. razred)

**Citat:** *Lana ima 14 godina, pojačano se znoji, ima sve više prištića na licu. To je psihički jako opterećuje jer misli da neugodno miriše, da je prljava i da se s ankama neće svidjeti nijednom dečku. Da bi ublažila svoje probleme, Lana se svakodnevno dva do tri puta tušira, tj. pere svoje tijelo mlakom vodom i blagim sapunom. Njezina baka misli da ona pretjeruje s higijenom i neprestano joj govori da će si isprati kožu do krvi, da će joj se po cijelom tijelu vidjeti krvožilni sustav.*

7. „Moje tijelo“, str. 66. (*Naš svijet 4*, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *Na početku puberteta promjene se najprije opažaju na tjelesnom rastu. Djevojčice zbog toga smatraju da su predebele i nezadovoljne su svojim izgledom. Dječaci su nezadovoljni promjenom glasa – mutiranjem. Glas dječaka može se mijenjati od prodornog piskutanja do dubokog glasa. U pubertetu se tijelo djevojčice postupno mijenja u vitko tijelo djevojke. Tijelo dječaka mijenja se u mišićavo tijelo mladića.*

**Interpretacija tekstova 2.-7.:** Svim citiranim tekstovima (pretežno u udžbenicima za 8. razred) zajedničko je problematiziranje opterećenosti adolescenata svojim fizičkim izgledom. Međutim, primjetno je da se u svim primjerima kao nezadovoljne svojim izgledom navode isključivo djevojke. Djevojka tako *puno pozornosti posvećuje svom izgledu, vodi računa o prehrani, dobiva prištiće baš kad hoće lijepo izgledati*, misli da se *s aknama neće svidjeti nijednom dečku, smatra da je predebela te je nezadovoljna svojim izgledom*, dok se za dečke u sličnom kontekstu samo spominje da su (u 4. razredu) *dječaci nezadovoljni promjenom glasa*. U prva tri citata nezadovoljstvo izgledom veže se uz pojavu anoreksije ili bulimije te se u jednom čak spominje da *od njih mogu bolovati i muškarci iako se češće javlja kod žena* – i tu nije ništa sporno, međutim gledajući u cjelini, djevojkama se stereotipno pripisuje etiketa onih koje rano počinju brinuti o tome da izgledaju što ljepše da se mogu svidjeti suprotnom spolu, dok se isto ne spominje niti u jednom primjeru za mladiće. Točno je da postoje razlike u ženskoj i muškoj modi za mlade te rodno uvriježeni obrasci odijevanja i uređivanja (djevojke počinju koristiti kozmetiku), međutim to nije povezano sa „stupnjem opterećenosti“ i razlikom između djevojčica i dječaka u količini pažnje koju pridaju vanjskom izgledu. Adolescencija je razdoblje nesigurnosti i građenja vlastitog identiteta, a karakterne promjene su povezane i sa fizičkima koje su također vrlo intenzivne u tim godinama. Intenzitet te nesigurnosti koja se javlja zbog naglih fizioloških promjena može biti uvjetovan brojnim čimbenicima, međutim spol nije jedan od njih – od početka adolescencije dječaci i djevojčice podjednaku pažnju posvećuju svom imidžu i vanjskom izgledu, tj. vanjskoj ekspresiji svoga ja.

Osim toga, zadatak odgoja i obrazovanja adolescenata trebao bi se kretati u smjeru ublažavanja i smirivanja osobnih strahova i nesigurnosti vezano za fizički izgled, no u primjeru br. 7. postiže se upravo suprotan učinak: samorazumljivim se prezentira da se *u pubertetu tijelo djevojčice mijenja u vitko tijelo djevojke, a tijelo dječaka u mišićavo tijelo mladića*. Vjerojatno je namjera autora bila ukazati na prirodne fiziološke promjene, međutim to je na ovaj način učinjeno vrlo nespretno implicirajući da sve djevojke postaju vitke, a svi mladići mišićavi, što odgovara stereotipnoj percepciji idealnog izgleda žene i muškarca. Umjesto podržavanja socijalnih stereotipa, nastavnici i školski sadržaji trebali bi imati upravo oprečnu funkciju u smislu suprotstavljanja socijalnim stereotipima i pomaganja djeci i mladima da se uspješnije i lakše nose sa društvenim pritiscima o tome kako trebaju izgledati.



## 1.2. Odgovorno spolno ponašanje

- a. Pozitivni primjeri: 8
- b. Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune: 0

### a. POZITIVNI primjeri

1. „Moje tijelo – Dodatni i izborni sadržaji“, str. 45. (*Moja domovina 4*, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *Spolno sazrijevanje djevojčica i dječaka omogućuje sposobnost razmnožavanja – rađanja djece. No za taj je čin, osim spolnog sazrijevanja, potrebna i emocionalna zrelost i spremnost na odgovornost i skrb o potomcima. Takva zrelost nastupa znatno kasnije.*

2. „Čovjek“, str. 19. (*Moja domovina 4*, radna bilježnica za 4. razred) i „Moje tijelo“, str. 21. (*Moja domovina 4*, radna bilježnica za 4. razred)

**Citat:** *Pokušaj objasniti pravo djeteta na zdrav život.*

3. „Odgovorno spolno ponašanje“, str.42. (*Bio 8*, udžbenik za 8. razred)

**Citat:** *Prije stupanja u spolni odnos potrebna je psihofizička zrelost i dobro poznavanje sklonosti i navika svog partnera.*

4. „Odgovorno spolno ponašanje“, str.30. (*Bio 8*, radna bilježnica za 8. razred) i str.35., (*Volim život 8*, radna bilježnica za 8. razred)

**Citat:** *Na Monikinu rođendanu bio je gotovo cijeli razred. Luka je doveo nekolicinu starijih prijatelja. Među njima je bio i Ivan, dječak koji se veoma sviđa Moniki. Tijekom druženja pozvao ju je na stranu i predložio joj spolni odnos. Monika je odbila ponudu jer se ne smatra spremnom za to, a osim toga Ivana ne poznaje dovoljno dobro. Ivan je tijekom večeri ponovno pokušao Moniku nagovoriti da razmisli o svemu, zbog čega je ona bila vidno potresena i prekinula je rođendansko slavlje.*

- a) *Jeli Ivanovo ponašanje u skladu s odgovornim spolnim ponašanjem?*
- b) *Smatraš li da je Monika postupila ispravno odbivši Ivanovu ponudu?*
- c) *Kako se sve nekomu može izjaviti ljubav?*
- d) *Koje su zamke preranog upuštanja u spolne odnose?*
- e) *Objasni važnost psihofizičke zrelosti pri stupanju u spolne odnose.*

5. „Odgovorno spolno ponašanje – Izdvojeno“, str.46. (*Volim život 8*, udžbenik za 8. razred)

**Citat:** *Kako smanjiti rizik od obolijevanja od spolno prenosivih bolesti? Apstinencijom, vjernošću jednom partneru, savjetovanjem s liječnikom prije stupanja u spolne odnose, uporabom kondoma, pravodobnim liječenjem oba partnera.*

6. „Građa i uloga spolnih organa“, str.21. (*Bio 8*, zbirka zadataka za 8. razred)

**Citat:** *Klara i Vinko su bračni par u ranim tridesetim godinama. Žive u jednome dalmatinskom gradiću. Razmišljaju o potomcima, ali još nisu spremni za odgovorno roditeljstvo. Zbog poslovnih obveza često putuju i nisu zajedno. Tako je Klara zbog posla provela 20 dana u Finskoj. Pri povratku kući očekivala je menstruaciju jer njezin menstrualni ciklus obično traje 28 dana, no menstruacija je kasnila. Klara je počela razmišljati o tome jeli trudna. Pokušavala se prisjetiti je li upotrijebila kontracepcijska sredstva kad je posljednji put imala spolni odnos i što bi još mogao biti uzrok izostanka mjesečnice. (slijedi niz pitanja konstruktivnih pitanja za promišljanje na temelju teksta)*

7. „Građa i uloga spolnih organa“, str.21. (Bio 8, zbirka zadataka za 8. razred)

**Citat:** *Debata – Tema: Spolnost i odnos društva prema mladima i njihovoj spolnosti*

*Afirmacijska teza: Odrasli i mediji puno pozornosti posvećuju odgoju mladih i više puta im na raspolaganje stavljaju informacije koje su uzrok maloljetničkih trudnoća.*

*Negacijska teza: Odrasli i javnost premalo pozornosti posvećuju mladima i njihovoj edukaciji vezanoj uz spolnost pa su učestale maloljetničke trudnoće.*

8. „Odgovorno spolno ponašanje“, str.31. (Bio 8, zbirka zadataka za 8. razred)

**Citat:** *Maja ima 19, a Luka 35 godina. Iako su iz istog mjesta, upoznali su se na ljetovanju sredinom srpnja. Stupili su u spolni odnos već nakon tri dana poznanstva. Maji je to bio prvi spolni odnos, a Luki jedan u nizu. Družili su se prvih mjesec dana, a onda je ljetna avantura završila jer su se vratili kući. Maja je ostala trudna, a Luka ju je napustio, više je nije ni pozdravljao. Mjesec dana Maja je šutjela o svojoj trudnoći, a onda je odlučila razgovarati s roditeljima. S majkom je otišla na liječnički pregled. (...) Tek nakon porođaja liječnici i roditelji su joj rekli da je zaražena HIV-om.*

**Interpretacija tekstova 1.-8.:** Kroz ovih osam tekstova, djelomično i kroz praktične primjere iz života, kod učenica i učenika se na korektan i primjeren način nastoji potaknuti svijest o odgovornom spolnom ponašanju.

### 1.3. Obiteljske i roditeljske uloge

- a. Pozitivni primjeri: 7
- b. Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune: 6

#### a. POZITIVNI primjeri

1. „Kućanski uređaji“, str. 38. (Naš svijet 2, udžbenik za 2. razred)

**Citat:** *Kućanske poslove zajednički obavljaju svi članovi kućanstva. Važni su kućanski poslovi kupovanje, spremanje prehrambenih namirnica, kuhanje, pranje posuđa, brisanje posuđa, pospremanje stana, pranje rublja, glačanje, zbrinjavanje smeća, održavanje okoliša.*

2. „Za radoznale: Majka me rodila“, str. 63. (Naš svijet 2, udžbenik za 2. razred)

**Citat:** *Roditelji se brinu o razvoju svoje djece. Uče dijete sjediti, stajati, hodati i govoriti.*

3. „Za radoznale: Majka me rodila“, str. 63. (Naš svijet 2, radna bilježnica za 2. razred)

**Citat:** *Uz pomoć majke i oca dopuni rečenice. Tako će nastati priča o tebi.*

4. „Postoje li muški i ženski poslovi u obitelji“, str. 16. (Naš svijet 2, radna bilježnica za 2. razred)

**Citat:** *Iznesi svoja mišljenja.*

- *Koje poslove u domu trebaju obavljati djeca?*
- *Postoje li poslovi u domu koje trebaju obavljati samo žene?*
- *Postoje li poslovi u domu koje trebaju obavljati samo muškarci?*
- *Treba li poslove dijeliti na muške i ženske?*

*Organizirajte raspravu tako da se podijelite u tri skupine.*

Prva skupina – Zastupa stajalište da svi članovi obitelji zajedno trebaju obavljati kućanske poslove. Ne postoje muški i ženski poslovi.

Druga skupina – Zastupa stajalište da se kućanski poslovi dijele na muške i ženske.

Treća skupina – To su suci koji trebaju donijeti odluku čiji su dokazi uvjerljiviji.

5. „Začeće i razvitak djeteta prije rođenja – Zanimljivosti“, str.37. (Bio 8, udžbenik za 8. razred)

**Citat:** Danas se i u Hrvatskoj sve češće organiziraju tečajevi za trudnice, kojima prisustvuju i očevi. Na taj se način roditelji zajedno pripremaju za rođenje očekivanog djeteta.

6. „Začeće i razvitak djeteta prije rođenja“, str.25. (Bio 8, zbirka zadataka za 8. razred)

**Citat:** Debata – Tema: Roditelji su važan oslonac u razvoju i odrastanju djece

Afirmacijska teza: **Podjednako važnost u razvoju i odrastanju djece te njihovu sazrijevanju imaju oba roditelja, i otac i majka.**

Negacijska teza: U razvoju, odrastanju i sazrijevanju djece veću ulogu ima majka jer je tijekom trudnoće uspjela uspostaviti kompletniji odnos s djetetom.

7. „Odgovorno spolno ponašanje“, str.33. (Bio 8, zbirka zadataka za 8. razred)

**Citat:** Debata – Tema: Odgovorno roditeljstvo

Afirmacijska teza: **Za začetak novog živog bića podjednako su odgovorna oba roditelja, i otac i majka.**

Negacijska teza: Majka je odgovornija za začetak novoga bića jer je ona prva hraniteljica djeteta.

**Interpretacija tekstova 1.-7.:** Sedam citiranih tekstova predstavlja primjere koji imaju pozitivan učinak u pogledu promicanja ravnopravnosti obiteljskih i roditeljskih uloga.

## **b. Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune**

1. „Zanimanja ljudi“, str. 21. (Dom i zavičaj, radna bilježnica za 2. razred)

**Citat:** Što je po zanimanju tvoj otac?

Što je po zanimanju tvoja mama?

**Interpretacija teksta:** Ovdje se samo u jednom slučaju navodi umanjena (*mama*), dok u drugome ne (*otac*). Zbog dosljednosti u oba slučaja bi preporučljivo bilo koristiti umanjene (*tata i mama*) ili ih uopće ne koristiti (*otac i majka*).

2. „Građa i uloga biljke cvjetinjače“, str. 28. (Moja priroda 5, zbirka zadataka za 5. razred)

**Citat:** Dubravka je vidjela da je **mama stavila grah za sutrašnji ručak** u posudu s vodom.

3. „Građa i uloga biljke cvjetače“, str. 36. (Moja priroda 5, zbirka zadataka za 5. razred)

**Citat:** Ivana i Marko šetali su po šumi nabrali punu košaru različitih sočnih crvenih i crnih bobica. Kad su došli kući, **dali su bobica mami i zaželjeli da od njih napravi marmeladu.**

4. „Mekušci“, str.63. (Volim život 7, radna bilježnica za 7. razred)

**Citat:** Nevenova je **majka za ručak svojoj obitelji pripremila rižoto s plodovima mora.** Bilo je tu dagnji, kamenica, lignji, sipe i hobotnice. Obitelj je uživala u dobrom i zdravom mediteranskom jelu.

5. „Razvoj biljaka“, str.123. (*Volim život 7*, radna bilježnica za 7. razred)

**Citat:** Na školskoj su livadi Luka i Maja zadivljeno gledali pčelu kako oprašuje biljke ljubičastih cvatova, a Maja je rekla da njezina baka od te biljke kuha čaj. (...) Tomislav je skrenuo pozornost Dubravki da obožava jesti suhe sjemenke iz ploda bobice biljke koja raste između kukuruza. Dubravka je rekla da ona više voli jesti **salatu koju njezina mama začini uljem** koje se dobiva od istih sjemenki koje voli Tomislav.

6. „Građa, uloga i bolesti probavnih organa“, str.101. (*Bio 8*, radna bilježnica za 8. razred)

**Citat:** *Ivan je došao iz škole i našao maminu poruku da za ručak podgrije rižu i piletinu. Žurio je na nogomet i nije htio gubiti vrijeme na grijanje ručka.*

**Interpretacija tekstova 2.-6.:** U ovih pet primjera žena je u tradicionalnoj ulozi domaćice. S obzirom da ne postoji protuteža u pogledu iste uloge za muškarce u udžbenicima, može se reći da se na ovaj način prikazana uloga žene predstavlja stereotip.

## 1.4. Spolno uznemiravanje i obiteljsko nasilje

- a. Pozitivni primjeri: 11
- b. Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune: 0

### a. POZITIVNI primjeri

1. „Briga za osobno zdravlje“, str. 85. (*Hrvatski zavičaji*, udžbenik za 3. razred)

**Citat:** *Zabranjeno je i spolno zlostavljanje djece (neprikladno dodirivanje djeteta po tijelu...). Zlostavljanje ostavlja posljedice na dijete. Svi su oblici zlostavljanja kažnjivi. Djeca ih mogu prijaviti roditeljima, učitelju/učiteljici ili na Hrabri telefon.*

2. „Briga za osobno zdravlje“, str. 37. (*Hrvatski zavičaji*, radna bilježnica za 3. razred)

**Citat:** *Opiši tjelesno zlostavljanje.*

3. „Moje tijelo“, str. 45. (*Moja domovina 4*, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *U vrijeme odrastanja dijete se može susresti i s različitim oblicima zlostavljanja (emocionalnim, tjelesnim i spolnim). Zlostavljači mogu biti vršnjaci, ali i odrasli.*

4. „Moje se tijelo mijenja“, str. 58. (*Priroda i društvo 4*, radna bilježnica za 4. razred)

**Citat:** *Kome ćeš se obratiti za pomoć ako te netko na bilo koji način zlostavlja?*

5. „Štetnost ovisnosti“, str. 51. (*Eureka! 4*, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *Ponašanje svakog čovjeka treba biti u skladu s ljudskim pravima. Nitko ne smije biti zlostavljan, ni tjelesno, ni duševno.*

6. „Čovjek – biološko biće i dio društvene zajednice“, str. 24. (*Moja priroda 5*, zbirka zadataka za 5. razred)

**Citat:** *Igralište iza škole poslije nastave služi potrebama školskoga sportskog kluba. Profesorica tjelesne i zdravstvene kulture uvijek prije treninga pogleda imaju li djevojčice duge nokte i zahtijeva da svi nose čistu*

športsku odjeću. Nije zadovoljna ako je učenici dočekaju na dogovorenome mjestu i ljuti se kade dječaci iz osmoga zadirkuju djevojčice iz petoga razreda. Na to je osjetljiva i Anita koja je fizički najrazvijenija djevojčica u petom razredu.

7. „Čovjek – biološko biće i dio društvene zajednice“, str. 25. (*Moja priroda 5*, zbirka zadataka za 5. razred)

**Citat:** Mirela je bila iznenađena pričom koju je čula prisuškajući mamin razgovor sa susjedom Anđelom. Susjeda je u plaču ispričala kako je njezin suprug jučer ponovno došao kući pijan. Odmah su se počeli svađati, a on je razbio nekoliko tanjura i istukao njihovu kćer koja ide u šesti razred. Kad ga je htjela smiriti, on ju je gurnuo i ona je pala niz stube i ozlijedila nogu. -Zašto ponašanje Anđelina supruga nije prihvatljivo? -Kako alkoholičari utječu na svoju okolinu?

8. „Izborni sadržaj“, str.30. (*Biologija 8 – Profil, Bule*, udžbenik za 8. razred)

**Citat:** Raspravi unutar razredne zajednice: spolnost i intimnost, humani odnos među spolovima, ljubav i poštovanje, seksualno nasilje, zloraba spolnosti u reklamama različitih proizvoda.

9. „Odgovorno spolno ponašanje – Pitanja“, str.45. (*Bio 8*, udžbenik za 8. razred)

**Citat:** Što je seksualno uznemiravanje?

10. „Odgovornost prema sebi i drugima“, str.44. (*Volim život 8*, udžbenik za 8. razred)

**Citat:** Ljudska bića trebaju dodir kao izraz bliskosti. Međutim, dodiri mogu biti neugodi i nepoželjni. Stoga je važno razvijati humane odnose među spolovima te poštovati osjećaje i mišljenje partnera.

11. „Odgovorno spolno ponašanje“, str.34. (*Biologija 8 – ALFA*, radna bilježnica za 8. razred)

**Citat:** Pročitaj tekst kojim je ukratko opisana jedna „problematična“ situacija. Potom prema predlošku napiši moguća rješenja za svaki korak, ali tako da se staviš u ulogu djevojke, a onda i u ulogu mladića. (...) Mladić je izveo djevojku na prijateljev tulum. Pokušava je nagovoriti da se „otkači“. Vršiti pritisak na nju govoreći joj da nije zabavna kao ostale djevojke s kojima je izlazio. Prijeti joj da će prekinuti s njom ako ga ne poslušati i ne pristane...

**Interpretacija tekstova 1.-11.:** U citiranim primjerima u kojima se obrađuje problematika uznemiravanja i spolnog uznemiravanja naglasak je stavljen na odgojni aspekt udžbeničkih sadržaja koji predstavljaju oblik prevencije nasilja u partnerskim odnosima i obitelji.

## 1.5. Reproduktivna prava: pobačaj

- a. Pozitivni primjeri: 3
- b. Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune: 1

### a. POZITIVNI primjeri

1. „Odgovorno spolno ponašanje – Želim znati više“, str.49. (*Biologija 8 – ALFA*, udžbenik za 8. razred)

**Citat:** Pobačaj ili abortus prekid je trudnoće do kojeg može doći spontano ako oplodena jajna stanica nije urasla u sluznicu maternice ili su nastale nepravilnosti u razvoju posteljice. Spontani pobačaj se najčešće

događa u ranoj trudnoći. Pobačaj može biti i izazvan, namjieran, pri čemu se prekida život novog ljudskog bića te ugrožava fizičko i psihičko zdravlje trudnice.

2. „Izborni sadržaj“, str.30. (*Biologija 8 – Profil, Bule*, udžbenik za 8. razred)

**Citat:** *Provjeri u literaturi o pobačaju i mogućim posljedicama na psihičko i fizičko zdravlje žene.*

3. „Planiranje obitelji – Jeste li znali...“, str.41. (*Biologija 8 – Profil, Banović*, udžbenik za 8. razred)

**Citat:** *Jeste li znali da je pobačaj ili abortus prekid trudnoće? Može biti spontan (prirodan) ili namjieran. Najviše spontanih pobačaja događa se u ranoj trudnoći.*

**Interpretacija tekstova 1.-3.:** Primjeri u kojima se korektno obrađuje pojam pobačaja (abortusa). Objašnjava se spontani i izazvani (legalno inducirani) pobačaj.

#### **b. Primjer s prijedlozima za izmjene / dopune**

1. „Planiranje obitelji“, str.28. (*Biologija 8 – Profil, Bule*, udžbenik za 8. razred)

**Citat:** *Nasilni prekid trudnoće (pobačaj ili abortus) postupak je koji može ostaviti višestruko loše i trajne posljedice na duševno i tjelesno zdravlje žene. On nije metoda kontracepcije.*

**Interpretacija teksta:** Opis pobačaja u ovom tekstu ne pruža potpunu informaciju: pobačaj se definira isključivo kao *nasilni prekid trudnoće*. Za razliku od prethodno navedenih primjera, ne pojašnjava se što je to spontani pobačaj, a osim toga, *nasilni pobačaj* je nestručan izraz. Također se ne problematiziraju razlozi zbog kojih žene najčešće pribjegavaju vršenju legalno induciranog pobačaja, što bi bilo uputno s obzirom da se čin pobačaja naziva nasilnim što implicira nasilničke motive za tim činom. Prilikom ovakvih opisa treba izbjegavati bilo kakav oblik stigmatizacije žene (ili liječnika) koja izvrši pobačaj kao *ubojice djeteta*.

## **2. Diskriminacijska osnova: BRAČNI I OBITELJSKI STATUS**

a. Pozitivni primjeri: 3

b. Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune: 0

#### **a. POZITIVNI primjeri**

1. „Članovi obitelji“, str. 40. (*Eureka! 1*, udžbenik za 1. razred)

**Citat:** *Neke obitelji čine jedan roditelj i djeca.*

2. „Obitelj“, str. 12.-13. (*Dom i zavičaj*, udžbenik za 2. razred)

**Citat:** *Postoje obitelji koje ne žive zajedno. Neki roditelji žive razdvojeno pa djeca žive s jednim od roditelja. (...) Postoje i ljudi koji ne mogu imati djecu, a žele svoju ljubav posvetiti djeci. Oni usvajaju djecu bez roditelja i brinu se za njih.*



3. „Obitelj“, str. 20. (*Eureka!* 2, udžbenik za 2. razred)

**Citat:** *Užu obitelj najčešće čine majka, otac i djeca. Ponekad užu obitelj čine samo majka i djeca ili samo otac i djeca. I onda kad roditelji ne žive zajedno, oboje se moraju brinuti o svojoj djeci. Neka su djeca ostala bez roditelja. O njima se brinu odgojiteljice u dječjem domu.*

**Interpretacija tekstova 1.-3.:** Pozitivni primjeri koji prilikom obrade obitelji i obiteljskih odnosa u obzir uzimaju i navode različite bračne i obiteljske statuse.

### 3. Diskriminacijska osnova: SPOLNA ORIJENTACIJA

- a. Pozitivni primjeri: 0
- b. Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune: 6

#### a. Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune

1. „Moje tijelo“, str. 44. (*Moja domovina* 4, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *Vrijeme odrastanja ili pubertet važno je u životu svakoga djeteta. (...) To je i vrijeme kada počinje zanimanje za suprotni spol. Međusobni razgovori o suprotnom spolu ili sitna zadirkivanja normalni su u tom razdoblju.*

2. „Moje se tijelo mijenja“, str. 42. (*Priroda i društvo* 4, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *Osim promjena vidljivih na tijelu, djeca se suočavaju s nizom emocionalnih promjena. Česte su promjene raspoloženja. Javlja se interes za suprotni spol i potreba za samostalnošću.*

3. „Moje tijelo“, str. 67. (*Naš svijet* 4, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *U pubertetu se mijenja i ponašanje djevojaka i mladića. Svoju osobnost mladi iskazuju određenim stilom govora, odijevanja i slušanja glazbe i bavljenja športom. Pojavljuje se i veće zanimanje za suprotni spol. Mladići i djevojke se sastaju u manjim skupinama, u kojima se međusobno upoznaju, rađaju se simpatije, prijateljstva i prve ljubavi.*

4. „Pubertet“, str. 49. (*Eureka!* 4, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *Osim što im se tijelo mijenja, dječacima i djevojčicama u pubertetu mijenja se i ponašanje. Žele više vremena provoditi s vršnjacima, česte su im izmjene raspoloženja te ulaze u sukobe s odraslima jer im se mišljenja razlikuju. Pojavljuje se zanimanje za suprotni spol i doživljavaju se i prve simpatije i prve ljubavi.*

5. „Odgovornost prema sebi i drugima“, str.44. (*Volim život* 8, udžbenik za 8. razred)

**Citat:** *U pubertetu sa spolnim sazrijevanjem počinje i pojačano zanimanje za suprotni spol. Važno je imati na umu da je to razdoblje sazrijevanja, a ne zrelosti.*

**Interpretacija tekstova 1.-5.:** U svim citiranim tekstovima prilikom obrađivanja promjena koje se događaju u pubertetu navodi se da se kod mladih javlja interes za suprotni spol, isključujući tako sve učenice i učenike kod kojih se javlja interes za isti spol. Na taj način se doprinosi još uvijek široko rasprostranjenom društvenom stigmatizaciji istospolne orijentacije kao nečega što je nije prirodno i normalno, i kao takvo tabu koji nije poželjno spominjati. Stoga bi ispravnije bilo navesti da se kod većine mladih javlja interes za suprotni spol, a kod određenog dijela interes za isti spol.

6. „Zaštita organizma od bolesti“, str.133. (*Biologija 8 – ALFA*, udžbenik za 8. razred)

**Citat:** *Godine 1981. na petorici mladih homoseksualaca otkrivena je dotad nepoznata bolest. Nitko nije slutio da će ta bolest postati prava kuga 20. stoljeća. Godine 1983. francuski onkolog (liječnik za tumorske bolesti) Luc Montagnier izolirao je dotad nepoznat virus i prozvao ga retrovirusom HIV, a bolest AIDS.*

**Interpretacija teksta:** Ovo je jedini tekst u svim udžbenicima prirode i društva, prirode i biologije za osnovne škole u kojem se javlja sadržaj vezan za spolnu orijentaciju. Temeljem te spoznaje možemo reći da osobe istospolne orijentacije ostaju u potpunosti *nevidljive* u udžbeničkim sadržajima, a spominju se samo na jednom mjestu u udžbeniku za 8. razred i to u kontekstu bolesti AIDS-a. Na taj način se u svakom slučaju ne može doprinijeti suzbijanju stigmatizacije i socijalne izolacije osoba istospolne orijentacije nego samo doprinijeti postojećim diskriminirajućim društvenim obrascima.

## 4. Ljudska prava - općenito

- a. Pozitivni primjeri: 11
- b. Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune: 1

### a. POZITIVNI primjeri

1. „Dijete“, str. 57. (*Eureka! 2*, udžbenik za 2. razred)

**Citat:** *Bez obzira na spol, svi su ljudi ravnopravni.*

2. „Stanovništvo Hrvatske“, str. 75. (*Eureka! 4*, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *Bez obzira na različitosti, svi moraju poštovati svoju domovinu – Republiku Hrvatsku i živjeti u skladu sa zakonima koji vrijede u njoj.*

3. „Čovjek“, str. 40. (*Eureka! 4*, radna bilježnica za 4. razred) i str. 37. (*Priroda 5 – ALFA*, udžbenik za 5. razred)

**Citat:** *Svi ljudi u svijetu imaju jednaka prava.*

4. „Prava i obveze čovjeka u zajednici“, str. 37. (*Priroda 5 – ALFA*, udžbenik za 5. razred)

**Citat:** *Istraži što su UNICEF i UN te koja je njihova uloga u čovjekovoj zajednici. (...) Svaka uređena zajednica ljudi propisima ili zakonima štiti prava svojih članova. Ljudska prava su prava svakog čovjeka na slobodu i jednakost bez obzira na njegovu boju kože, spol, vjeru, nacionalnost, društveni položaj ili neku drugu skupinu. (...) Ljudi se potiču na međusobno uvažavanje, suosjećanje, poštovanje, povjerenje i potrebu pomaganja drugima.*

5. „Prava i obveze čovjeka u zajednici“, str. 35. (*Priroda 5 – Profil*, udžbenik za 5. razred)

**Citat:** *Doznaj u školi i na internetu nešto više o osnovnim ljudskim pravima, njihovoj važnosti za održavanje mira u svijetu, oblicima kršenja i načinima zaštite ljudskih prava.*

6. „Čovjek“, str. 40. (*Moja domovina 4*, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *Ujedinjeni narodi donijeli su Povelju o ljudskim pravima. Ljudska prava odnose se i na vas – djecu, dakle postoje prava djeteta.*

7. „Čovjek“, str. 39. (*Priroda i društvo 4*, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *U razrednim zajednicama, obiteljima i kasnije u društvu svi imamo svoja prava i dužnosti. Ključne riječi: ljudska prava.*



8. „Naučila sam / Naučio sam“, str. 96. (*Priroda i društvo 4*, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *Ljudska prava: Uvažavaš li i poštuješ svoje prijatelje iz razreda?*

9. „Čovjek“, str. 54. (*Naš svijet 4*, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *Svi ljudi u svijetu, bez obzira na boju kože, vjeru, narodnost, spol, jezik, jednako su vrijedni. Zato moraju imati ista ljudska prava.*

10. „Čovjek“, str. 44. (*Eureka! 4*, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *Bez obzira na spol, boju kože i druga tjelesna obilježja, vjeru i narodnost, svi ljudi u svijetu imaju jednaka ljudska prava. To se odnosi i na djecu.*

11. „Čovjekove životne potrebe“, str. 41. (*Volim život 5*, radna bilježnica za 5. razred)

**Citat:** *Obrazloži tvrdnju; „Svi su ljudi na Zemlji jednako vrijedni“.*

**Interpretacija tekstova 1.-11.:** S naglaskom antidiskriminacijske poruke i ravnopravnost ljudi, ovi tekstovi na pozitivan način pridonose odgoju za ljudska prava i demokratsko građanstvo.

#### **b. Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune**

1. „Čovjek – Pitanja i zadaci“, str. 45. (*Eureka! 4*, udžbenik za 4. razred)

**Citat:** *Nije mi jasno zašto je potrebno naglašavati da su svi ljudi jednaki. Pa to je sasvim normalno, razmišljala je Ana i nije znala o čemu bi pisala u domaćoj zadaći o ljudskim pravima. Podsjeti je na primjere nepoštovanja ljudskih prava i na to zašto je važno da svi postanu svjesni činjenice da su svi ljudi jednaki.*

**Interpretacija teksta:** Umjesto izraza da su *svi ljudi jednaki*, ispravno je reći da su svi ljudi **ravnopravni** (ravnopravnost u različitosti je osnovna premisa svih antidiskriminacijskih politika).

## IV. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Analizom sadržaja je kroz navođenje primjera iz udžbenika problematizirano ukupno 72 teksta od čega je 51 procijenjen kao pozitivan primjer, a za 21 primjer su dani prijedlozi za izmjene i/ili dopune (*tablica 7.*).

*Tablica 7. Broj izdvojenih i interpretiranih tekstualnih sadržaja prema diskriminacijskim osnovama*

| Diskriminacijska osnova |   | Pozitivni primjeri | Primjeri s prijedlozima za izmjene / dopune | Ukupno    |
|-------------------------|---|--------------------|---|-----------|
| 1.                      | SPOL                                      | 37                 | 14  | 51        |
| 1.1.                    | Spolna/rodna ravnopravnost                | 8                  | 7   | 15        |
| 1.2.                    | Odgovorno spolno ponašanje                | 8                  | 0   | 8         |
| 1.3.                    | Obiteljske i roditeljske uloge            | 7                  | 6   | 13        |
| 1.4.                    | Spolno uznemiravanje i obiteljsko nasilje | 11                 | 0   | 11        |
| 1.5.                    | Reproduktivna prava: pobačaj              | 3                  | 1   | 4         |
| 2.                      | BRAČNI I OBITELJSKI STATUS                | 3                  | 0   | 3         |
| 3.                      | SPOLNA ORIJENTACIJA                       | 0                  | 6   | 6         |
| 4.                      | Ljudska prava - općenito                  | 11                 | 1   | 12        |
| <b>Ukupno</b>           |   | <b>51</b>          | <b>21</b>                                   | <b>72</b> |

Među 51 *pozitivnim primjerom* ističu se pojedini anti-diskriminacijski sadržaji. Tako je u citiranim primjerima na primjeren način obrađena problematika **uznemiravanja i spolnog uznemiravanja** gdje je naglasak stavljen na odgojni aspekt udžbeničkih sadržaja koji predstavljaju oblik prevencije nasilja u partnerskim odnosima i obitelji. Dio sadržaja vezanih za **obiteljske i roditeljske uloge** također pridonose antidiskriminacijskoj dimenziji u udžbenicima, a treba istaknuti i sadržaje koji se tiču modula spolna/rodna ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje (zdravstveni odgoj) u okviru kojega je tematika spolnog odgoja obrađena na korektan način.

Posebno valja naglasiti da je, u usporedbi s udžbenicima etike i vjeronauka (istraživanje Pravobraniteljice 2012.) u kojima se gotovo u potpunosti zanemaruje značaj uloge oca u odrastanju djece, situacija po tom pitanju bitno bolja u udžbenicima prirode i društva, prirode i biologije gdje je prisutna ravnopravna raspodjela **obiteljskih i roditeljskih obveza** između partnera. Tako nailazimo na primjere koji nisu bili prisutni u do sada analiziranim udžbenicima drugih nastavnih predmeta, a u kojima prikaz oca radi odmak od uloge *pater familijasa* i prezentira oca koji je puno uključeni u obiteljsku interakciju i nije distanciran u odnosu prema djeci – jednako kao i majka. Međutim, ono što nije u skladu s načelom ravnopravnosti spolova je to da u **podjeli kućanskih poslova i zanimanja žena i muškaraca** pretežno postoji tradicionalna distinkcija na „ženska“ i „muška“ zaduženja i poslove. Tako se žena u obitelji kada je riječ o raspodijeli kućanskih zaduženja u tekstualnim i likovno-grafičkim sadržajima u udžbenicima prikazuje prvenstveno kao domaćica.

Ono na što također treba obratiti pozornost je stereotipna podjela zanimanja. Premda kod pojedinih zanimanja nailazimo na uravnoteženu zastupljenost oba spola (sportaši/ce, liječnici/e, znanstvenici/e), u tekstualnim i likovno-grafičkim sadržajima većinom je prisutna stereotipna podjela na „**muška**“ i „**ženska**“ **zanimanja**. Naime, ženama se najčešće pripisuje profesionalno bavljenje tradicionalno „ženskim“ poslovima (učiteljica, kuharica, čistačica, prodavačica, knjižničarka i sl.), a muškarcima tradicionalno „muškim“ poslovima (znanstvenik, poljoprivrednik, političar, vozač, vladar i sl.).

Kada govorimo općenito o **zastupljenosti spolova** u udžbenicima prirode i društva, prirode i biologije, **na likovno-grafičkim priložima** ukupno se javlja 42% osoba ženskog spola i 58% osoba muškog spola što ne ulazi u okvire osjetne neuravnoteženosti spolne zastupljenosti. Međutim, u udžbenicima *prirode i društva* primjetna je veća razlika nego kod udžbenika prirode i biologije – u njima žene zauzimaju približno jednu trećinu (34%) ukupnog broja osoba na fotografijama i ilustracijama, naspram 47-48% žena u udžbenicima prirode i biologije. Problem se javlja prilikom stavljanja osoba u kontekst nekog profesionalnog zanimanja. Osobe koje predstavljaju neko zanimanje na likovno-grafičkim priložima u većini su muškog spola: 74%. Iz toga proizlazi da *žene zauzimaju 1/4 ukupno zaposlenih osoba prikazanih na fotografijama i ilustracijama u udžbenicima*.

Sličan, no još malo naglašeniji obrazac po pitanju **spolne zastupljenosti** kao i u slučaju likovno-grafičkih priloga, javlja se i **u tekstovima udžbenika**. Ukupno gledajući, *muškarci (61%) su zastupljeniji od žena (39%)*, a veća razlika je ponovo primjetna u udžbenicima *prirode i društva* gdje *žene zauzimaju manje od jedne trećine (31%) osoba koje se javljaju u tekstovima*. Isti, ali puno izraženiji je problem stavljanja osoba u kontekst nekog zanimanja. Osobe koje predstavljaju neko zanimanje u tekstovima u velikoj većini su muškog spola: 90%. Iz toga proizlazi da *žene zauzimaju samo 1/10 ukupno zaposlenih osoba u tekstovima udžbenika*.

**Rodna osjetljivost jezika** većinom se poštuje u udžbenicima, a prostora za napredak ima jedino u slučajevima navođenja naziva strukovnih kvalifikacija, zvanja i zanimanja gdje se pored muških mogu uvesti i ženski mocijski parnjaci sukladno nazivima u Nacionalnoj klasifikaciji zanimanja, a da se pritom ne narušava prirodnost hrvatskog jezika i čitljivost teksta.

U pojedinim tekstualnim sadržajima prisutan je preveliki naglasak na opterećenosti djevojčica/djevojaka **brigom o vanjskom izgledu**. Naime, prilikom problematiziranja opterećenosti adolescenata svojim fizičkim izgledom, u svim primjerima nezadovoljne svojim izgledom su isključivo djevojčice odnosno djevojke. Ona tako *puno pozornosti posvećuje svom izgledu, vodi računa o prehrani, dobiva prištiće baš kad hoće lijepo izgledati*, misli da *se s aknama neće svidjeti nijednom dečku, smatra da je predebela te je nezadovoljna svojim izgledom*, dok se za dečke u sličnom kontekstu samo spominje da su *dječaci nezadovoljni*

*promjenom glasa*. Stereotipne modele muškog i ženskog tijela kao *mišićavog* odnosno *vitkog* (kako se u jednom udžbeniku navodi) također treba izbjegavati.

**Spolna orijentacija** ni na koji način nije zastupljena u svim udžbenicima i dopunskim nastavnim sredstvima prirode i društva, prirode i biologije za osnovnu školu – jedini primjer nalazi se u jednom udžbeniku za 8. razred kada se spominju homoseksualci oboljeli od AIDS-a, a prilikom obrade razdoblja puberteta u udžbenicima navodi se da se kod mladih u tim godinama počinje javljati interes za *suprotni spol*, zanemarujući da među učenicama i učenicima koji čitaju te tekstove ima i onih kod kojih se javlja interes za isti spol.

Zaključno, Pravobraniteljica predlaže da se sva nastavna sredstva oblikuju na rodno osviješten način kako bi učenicama i učenicima uputila odgovarajuća rodno afirmativna odgojna poruka da mogu ostvariti sve svoje potencijale neovisno o spolu, rodnom identitetu, spolnoj orijentaciji ili drugim razlikama po kojima su drugačiji. Svako područje ljudskih prava postoji upravo iz razloga da se, unatoč nejednakostima među pojedinkama i pojedincima, svakome od njih u pruže ravnopravne mogućnosti za samorealizaciju. Iz tog razloga je važno težiti što ravnopravnijoj zastupljenosti i načinu prikazivanja pojedinki i pojedinaca u svim dimenzijama nastavnih sadržaja problematiziranih u ovom istraživanju kako bi se postigla najviša moguća razina inkluzije i izbjeglo isključivanje bilo koje skupine iz bilo koje sfere društvenog života. *Učenici/e na temelju udžbeničkih sadržaja ne bi smjeli/e dobiti poruku da neka zanimanja nisu primjerena za njihov spol, da je glavni zadatak žene brinuti o svom izgledu i biti domaćica, ili da, ukoliko su istospolne orijentacije, steknu dojam o vlastitoj društvenoj nevidljivosti, isključivanju ili neprihvatanju svoje spolne orijentacije.* Rodni stereotipi još uvijek imaju snažne korijene u hrvatskom društvu i upravo iz tog razloga je važno da nastavna sredstva promiču proklamirana načela demokratskog poretka<sup>13</sup>.

Manjkavosti analiziranih udžbenika koje su istaknute u ovom istraživanju daju dodatni značaj uvođenju novih nastavnih sadržaja kroz modul Spolna/rodna ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje u okviru Zdravstvenog odgoja jer sadrži upravo pojedine elemente koji nedostaju u udžbenicima prirode i društva, prirode i biologije. Međutim, samim uvođenjem takvih sadržaja u okviru malobrojnih satova zdravstvenog odgoja ne znači da se u udžbenicima prirode i društva, prirode i biologije navedeni problemi ne trebaju izmijeniti i/ili dopuniti.

Stoga, na temelju zaključaka istraživanja, a u svrhu postizanja ciljeva rodno osjetljivog obrazovanja u skladu sa mjerama UN Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, s odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova, Zakona o udžbenicima za osnovne i srednje škole i Udžbeničkog standarda te s ciljevima i mjerama uvođenja rodno osjetljivog

---

<sup>13</sup> Kada govorimo o rodnim stereotipima, treba napomenuti da suzbijanje rodni stereotipa ne podrazumijeva nužno *isključivanje* pojedinih sadržaja iz udžbenika, već uključivanje većeg broja drugačijih sadržaja. Primjerice, žene u udžbenicima mogu biti prikazane kako kuhaju ili peru suđe, ali pritom treba paziti da u sličnom ili istom omjeru i muškarci budu prikazani na isti način.

obrazovanja u Nacionalnoj politici za ravnopravnost spolova 2011.-2015., kao i propisanim sadržajima u Nacionalnom okvirnom kurikulumu, Pravobraniteljica preporučuje:

- (1) Poništiti *nevidljivost* tematike spolne orijentacije u udžbenicima i tako izbjeći da ostane u okvirima tabua koji se samo spominje u kontekstu bolesti AIDS-a;
- (2) Ne prenaglašavati opterećenost djevojčica i djevojaka brigom o vanjskom izgledu u tekstualnim sadržajima;
- (3) Kroz prikazivanje zanimanja na likovno-grafičkim i u tekstualnim sadržajima u udžbenicima ne podržavati stereotipe o društvenim ulogama žena i muškaraca, posebice podržavanje stereotipa žene kao domaćice;
- (4) U udžbenicima prirode i društva povećati zastupljenost žena na likovno-grafičkim i u tekstualnim sadržajima;
- (5) Prilikom navođenja naziva strukovnih kvalifikacija, zvanja i zanimanja koristiti muške i ženske mocijske parnjake, kad god je to u jezičnom smislu prihvatljivo da se ne narušava prirodnost hrvatskog jezika i čitljivost teksta.

## PRILOG: Popis analiziranih udžbenika

| Razred | Udžbenik / dopunsko nastavno sredstvo | Izdavač | Izdanje           | Godina odobrenja nadležnog Ministarstva |
|--------|---------------------------------------|---------|-------------------|---|
| 1.     | ŠKOLA I DOM, udžbenik                 | ALFA    | 2010., 1. izdanje | 2010.                                   |
| 1.     | ŠKOLA I DOM, radna bilježnica         | ALFA    | 2010., 1. izdanje | 2010.                                   |
| 1.     | NAŠ SVIJET 1, udžbenik                | ŠK      | 2010., 4. izdanje | 2007.                                   |
| 1.     | NAŠ SVIJET 1, radna bilježnica        | ŠK      | 2010., 5. izdanje | 2008.                                   |
| 1.     | EUREKA! 1, udžbenik                   | ŠK      | 2010., 2. izdanje | 2009.                                   |
| 1.     | EUREKA! 1, radna bilježnica           | ŠK      | 2010., 2. izdanje | 2009.                                   |
| 2.     | DOM I ZAVIČAJ, udžbenik               | ALFA    | 2010., 1. izdanje | 2010.                                   |
| 2.     | DOM I ZAVIČAJ, radna bilježnica       | ALFA    | 2010., 1. izdanje | 2010.                                   |
| 2.     | NAŠ SVIJET 2, udžbenik                | ŠK      | 2012., 5. izdanje | 2007.                                   |
| 2.     | NAŠ SVIJET 2, radna bilježnica        | ŠK      | 2010., 3. izdanje | 2008.                                   |
| 2.     | EUREKA! 2, udžbenik                   | ŠK      | 2010., 2. izdanje | 2009.                                   |
| 2.     | EUREKA! 2, radna bilježnica           | ŠK      | 2010., 2. izdanje | 2009.                                   |
| 3.     | HRVATSKI ZAVIČAJI, udžbenik           | ALFA    | 2009., 3. izdanje | 2007.                                   |
| 3.     | HRVATSKI ZAVIČAJI, radna bilježnica   | ALFA    | 2010., 4. izdanje | 2007.                                   |
| 3.     | NAŠ SVIJET 3, udžbenik                | ŠK      | 2010., 4. izdanje | 2007.                                   |
| 3.     | NAŠ SVIJET 3, radna bilježnica        | ŠK      | 2010., 3. izdanje | 2008.                                   |
| 3.     | EUREKA! 3, udžbenik                   | ŠK      | 2010., 2. izdanje | 2009.                                   |
| 3.     | EUREKA! 3, radna bilježnica           | ŠK      | 2010., 2. izdanje | 2009.                                   |
| 4.     | MOJA DOMOVINA, udžbenik               | ALFA    | 2009., 3. izdanje | 2007.                                   |
| 4.     | MOJA DOMOVINA, radna bilježnica       | ALFA    | 2010., 4. izdanje | 2007.                                   |
| 4.     | PRIRODA I DRUŠTVO 4, udžbenik         | PROFIL  | 2010., 1. izdanje | 2010.                                   |
| 4.     | PRIRODA I DRUŠTVO 4, radna bilježnica | PROFIL  | 2010., 1. izdanje | 2010.                                   |
| 4.     | NAŠ SVIJET 4, udžbenik                | ŠK      | 2010., 4. izdanje | 2007.                                   |
| 4.     | NAŠ SVIJET 4, radna bilježnica        | ŠK      | 2010., 3. izdanje | 2008.                                   |
| 4.     | EUREKA! 4, udžbenik                   | ŠK      | 2010., 2. izdanje | 2009.                                   |
| 4.     | EUREKA! 4, radna bilježnica           | ŠK      | 2010., 2. izdanje | 2009.                                   |
| 5.     | PRIRODA 5, udžbenik                   | ALFA    | 2009., 3. izdanje | 2007.                                   |
| 5.     | PRIRODA 5, radna bilježnica           | ALFA    | 2010., 4. izdanje | 2007.                                   |
| 5.     | PRIRODA 5, udžbenik                   | PROFIL  | 2009., 3. izdanje | 2007.                                   |
| 5.     | PRIRODA 5, radna bilježnica           | PROFIL  | 2010., 4. izdanje | 2007.                                   |
| 5.     | MOJA PRIRODA 5, udžbenik              | ŠK      | 2009., 3. izdanje | 2007.                                   |
| 5.     | MOJA PRIRODA 5, radna bilježnica      | ŠK      | 2010., 4. izdanje | 2007.                                   |
| 5.     | MOJA PRIRODA 5, zbirka zadataka       | ŠK      | 2009.             | 2009.                                   |
| 5.     | VOLIM ŽIVOT 5, udžbenik               | ŠK      | 2010.             | 2010.                                   |
| 5.     | VOLIM ŽIVOT 5, radna bilježnica       | ŠK      | 2010.             | 2010.                                   |
| 6.     | PRIRODA 6, udžbenik                   | ALFA    | 2009., 3. izdanje | 2007.                                   |
| 6.     | PRIRODA 6, radna bilježnica           | ALFA    | 2010., 4. izdanje | 2007.                                   |
| 6.     | PRIRODA 6, udžbenik                   | PROFIL  | 2009., 3. izdanje | 2007.                                   |
| 6.     | PRIRODA 6, radna bilježnica           | PROFIL  | 2010., 4. izdanje | 2007.                                   |
| 6.     | MOJA PRIRODA 6, udžbenik              | ŠK      | 2009., 3. izdanje | 2007.                                   |
| 6.     | MOJA PRIRODA 6, radna bilježnica      | ŠK      | 2010., 4. izdanje | 2007.                                   |
| 6.     | MOJA PRIRODA 6, zbirka zadataka       | ŠK      | 2009.             | 2009.                                   |

|    |   |        |                   |       |
|----|---|--------|-------------------|-------|
| 6. | VOLIM ŽIVOT 6, udžbenik                       | ŠK     | 2010.             | 2010. |
| 6. | VOLIM ŽIVOT 6, radna bilježnica               | ŠK     | 2010.             | 2010. |
| 7. | BIOLOGIJA 7, udžbenik                         | ALFA   | 2009., 2. izdanje | 2008. |
| 7. | BIOLOGIJA 7, radna bilježnica                 | ALFA   | 2011., 4. izdanje | 2007. |
| 7. | BIOLOGIJA 7, udžbenik                         | PROFIL | 2009., 3. izdanje | 2007. |
| 7. | BIOLOGIJA 7, radna bilježnica                 | PROFIL | 2011., 5. izdanje | 2007. |
| 7. | BIOLOGIJA 7, udžbenik (Pintar, Papac)         | PROFIL | 2009., 3. izdanje | 2007. |
| 7. | BIOLOGIJA 7, radna bilježnica (Pintar, Papac) | PROFIL | 2010., 4. izdanje | 2007. |
| 7. | BIO 7, udžbenik                               | ŠK     | 2009., 3. izdanje | 2007. |
| 7. | BIO 7, radna bilježnica                       | ŠK     | 2010., 4. izdanje | 2007. |
| 7. | BIO 7, radna bilježnica                       | ŠK     | 2009.             | 2009. |
| 7. | VOLIM ŽIVOT 7, udžbenik                       | ŠK     | 2010.             | 2010. |
| 7. | VOLIM ŽIVOT 7, radna bilježnica               | ŠK     | 2010.             | 2010. |
| 8. | BIOLOGIJA 8, udžbenik                         | ALFA   | 2009., 3. izdanje | 2008. |
| 8. | BIOLOGIJA 8, radna bilježnica                 | ALFA   | 2011., 4. izdanje | 2008. |
| 8. | BIOLOGIJA 8, udžbenik (Banović)               | PROFIL | 2009., 3. izdanje | 2007. |
| 8. | BIOLOGIJA 8, radna bilježnica (Banović)       | PROFIL | 2009., 3. izdanje | 2007. |
| 8. | BIOLOGIJA 8, udžbenik (Bule)                  | PROFIL | 2009., 3. izdanje | 2007. |
| 8. | BIOLOGIJA 8, radna bilježnica (Bule)          | PROFIL | 2011., 5. izdanje | 2007. |
| 8. | BIO 8, udžbenik                               | ŠK     | 2009., 3. izdanje | 2007. |
| 8. | BIO 8, radna bilježnica                       | ŠK     | 2010., 4. izdanje | 2007. |
| 8. | BIO 8, zbirka zadataka                        | ŠK     | 2009.             | 2009. |
| 8. | VOLIM ŽIVOT 8, udžbenik                       | ŠK     | 2010.             | 2010. |
| 8. | VOLIM ŽIVOT 8, radna bilježnica               | ŠK     | 2010.             | 2010. |